

Dokumentácia vykonaných reštaurátorských prác

Barokový obraz Uvedenie Panny Márie do chrámu

Farnosť Červeník

akad. mal. Ľuba Wehlend, ArtD.

2024

Barok je obdobím veľkolepých umeleckých diel plných pohybu, emócií a nádherných farieb.

Keď sa však dnes pozrieme na mnohé obrazy z tohto obdobia, často zistíme, že čas na nich zanechal svoju stopu – farby sú pokryté stmavnutým lakom a depozitom, povrch obrazu sa poškodil, a niekedy bol obraz dokonca premaľovaný. Práve tu prichádza na rad reštaurátor, ktorý sa snaží dielo ochrániť a vrátiť mu jeho pôvodnú krásu.

OBSAH

1. Základné identifikačné a technické údaje o reštaurovanom diele.....	4
Úvod Kostol Sedembolestnej Panny Márie v Červeníku.....	5
2. Umelecko-historický popis obrazu.....	6
3. Postup a technológie reštaurovania kultúrnej pamiatky.....	8
4. Špecifikácie a odôvodnenie prípadných zmien oproti návrhu na reštaurovanie a nové zistenia.....	9
5. Prínos reštaurovania a dosiahnutý cieľ.....	9
6. Určenie režimu ďalšieho využívania reštaurovanej kultúrnej pamiatky.....	9
7. Stratigrafický prieskum farebnej vrstvy.....	10
8. Fotografická dokumentácia.....	25

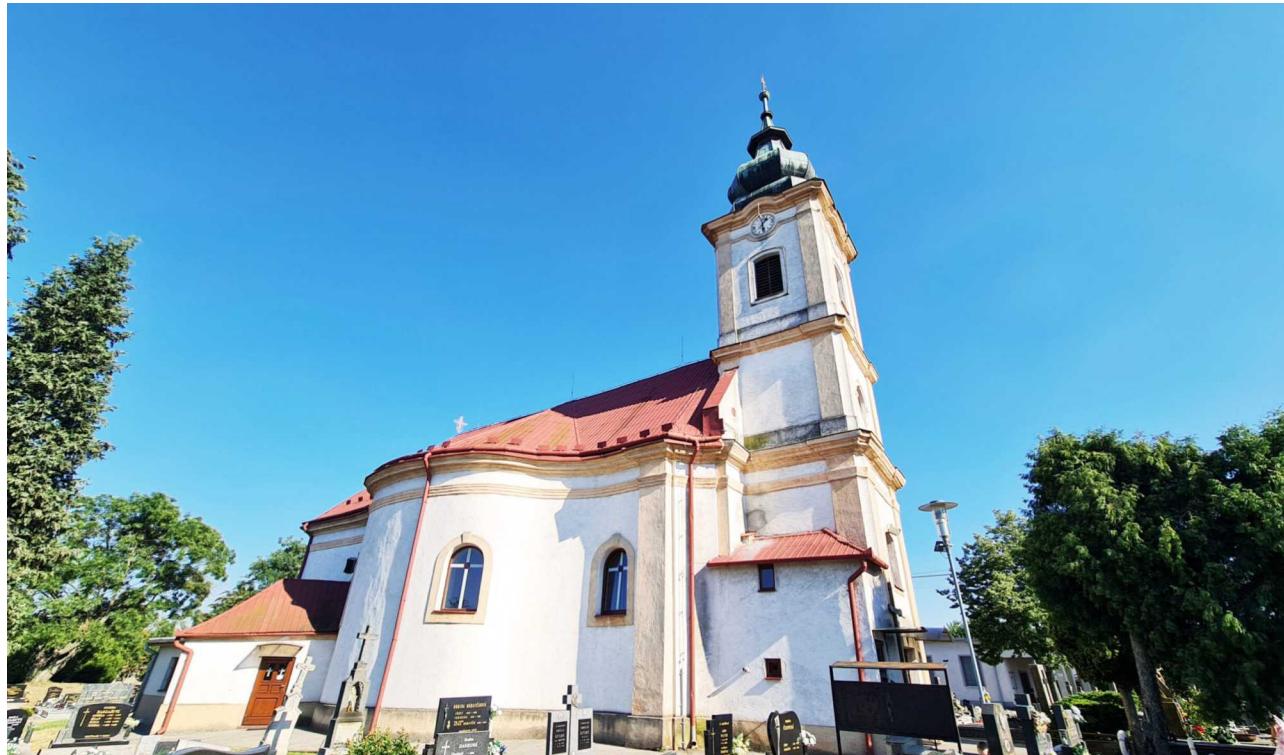
1. Základné identifikačné a technické údaje o pamiatke

Názov objektu: Kostol Sedembolestnej Panny Márie v Červeníku
Číslo ÚZKP objektu: 12143/1 – 11
Názov oltárneho obrazu: Uvedenie Panny Márie do chrámu
Umiestnenie: Oltárny obraz
Autor (signatúra, značka): nezistený
Typ pamiatky: hnutelná, hlavný oltárny obraz
Technika: olejomaľba na plátne
Datovanie: 2. pol. 18. stor.
Sloh: barok
Rozmery: výška 240 cm, šírka 126 cm
Štátny pamiatkový dohľad: Krajský pamiatkový úrad Trnava v zastúpení: Mgr. Žofia Geričová
Lokalita: obec Červeník, Západoslovenský kraj
Vlastník: Rímskokatolícka cirkev v Slovenskej republike, Farnosť Červeník,
Objednávateľ: Rímskokatolícka cirkev, Farnosť Obetovania Panny Márie, Farská 1, 920 42 Červeník
Štatutárny zástupca: p. Mgr. Matej Kýška, Schp
Autori reštaurovania: akad. mal. Ľuba Wehlend, ArtD.
Mgr. art. Lenka Lešková
Autorka je členkou komory reštaurátorov so spôsobilosťou na reštaurovanie M1, M3
Stratigrafický výskum: Mgr. art. Zuzana Machatová PhD.

akad. mal. Ľuba Wehlend ArtD.

Ľuba Wehlend

Farský kostol obetovania Panny Márie Červeník

Farský kostol Obetovania Panny Márie v Červeníku má bohatú históriu, ktorá odráža duchovný a kultúrny vývoj obce. Stavba kostola sa začala v roku 1726 a do roku 1733 boli dokončené múry, no kostol zostal nasledujúcich 40 rokov bez strechy. V roku 1775 bol pokrytý šindľovou strechou a zaklenutý, pričom celková výstavba bola ukončená v roku 1787. K významnému rozšíreniu prišlo v roku 1809, keď bola k stavbe pristavaná veža, ktorá dodnes tvorí charakteristickú dominantu kostola. Kostol bol v roku 1848 počas revolučných udalostí poškodený delostreleckou paľbou, čo si vyžiadalo jeho následnú obnovu. Počas tejto rekonštrukcie bol riešený ako centrálna stavba s rovnou uzáverou presbytéria, pristavanou sakristiou a kaplnkou Božieho hrobu. Architektonicky je kostol riešený v barokovo-klasicistickom štýle. Presbytérium je zaklenuté pruskou klenbou dosadajúcou na vtiahnuté piliere, loď je zaklenutá českou plackou a polkruhové výklenky sú zakončené konchou. Fasády sú členené jednoduchými lizénami a veža je zakončená zvonovitou strechou.

Interiérové vybavenie kostola odráža jeho duchovnú dôležitosť. Hlavný oltár, vytvorený v klasicistickom štýle na konci 18. storočia, obsahuje obraz Obetovania Panny Márie, obklopený dvoma plastikami a vázami. Bočný oltár, zasvätený sv. Ignácovi z Loyoly, obsahuje plastiky Panny Márie a sv. Kataríny. Významným prvkom interiéru je aj klasicistická kazateľnica zo začiatku 19. storočia, zdobená reliéfom Krista a Samaritánky.

Kostol je zasvätený tajomstvu Obetovania Panny Márie, ktoré patrí k dôležitým mariánskym sviatkam. Tento sviatok má korene vo východnej cirkvi už od roku 750 a do západnej cirkvi bol zavedený počas pontifikátu pápeža Gregora XI. v roku 1372. Význam sviatku umocňujú odpustky, ktoré mu v priebehu dejín prideliť pápeži Pius II. a Pavol II.

Dnes je kostol Obetovania Panny Márie v Červeníku dominantou obce a významným miestom pre duchovný život miestnej komunity. Slúži ako miesto pravidelných bohoslužieb, modlitieb a duchovných aktivít. Jeho bohatá história a architektonické prvky z neho robia hodnotnú sakrálnu pamiatku regiónu.

Zdroj: https://cervenik.fara.sk/o-farnosti/?utm_source=chatgpt.com

2. Umelecko-historický opis diela

Jedná sa o znázornenie známeho motívu Uvedenie Panny Márie do chrámu, ktorý má pevné miesto v kresťanskej ikonografii. Toto je presnejší umelecko-historický a ikonografický popis založený na tejto interpretácii:

Historické pomenovanie:

Obraz zobrazuje Uvedenie Panny Márie do chrámu (iné názvy: Obetovanie Panny Márie, Vstup Panny Márie do chrámu). Tento výjav sa viaže na apokryfné evanjelium Jakuba, ktoré hovorí o tom, ako svätí Joachim a Anna, rodičia Panny Márie, priniesli svoju malú dcéru do Jeruzalemského Chrámu, aby ju zasvätili Bohu. Tento akt mal symbolizovať čistotu a oddanosť Márie Bohu od jej najrannejšieho detstva.

Umelecko-historický popis:

Tento obraz patrí do obdobia baroka (18. storočie), ktoré sa vyznačovalo dramatickosťou, emocionalitou a bohatou ornamentikou. Uvedenie Panny Márie do chrámu bolo častým motívom v sakrálnom umení, pretože zdôrazňovalo Máriinu oddanosť Bohu a jej predurčenie stať sa matkou Krista.

- Kompozícia:**
Obraz je komponovaný tak, aby sa pohľad diváka sústreďoval na ústrednú scénu vstupu malej Márie do chrámu. Vertikalita chrámovej architektúry v pozadí umocňuje pocit duchovného vzostupu a odkazuje na vznešenosť chrámu ako miesta Božej prítomnosti.
- Farebnosť:**
Dominujú syté farby, ako sú zlatá, červená, modrá a zelená, ktoré symbolizujú vznešenosť, čistotu a duchovnú žiaru. Svetlo sa koncentruje na postavu Márie a kňaza, čím zdôrazňuje ich ústredný význam.
- Detaily a dynamika:**
Každá postava má realistické gestá a bohaté detaily odevu. Kňaz a rodičia Márie sú zachytení v emocionálne nabitých pózach, ktoré vyjadrujú úctu a oddanosť.
- Symbolika architektúry:**
Chrámové stĺpy a oblúky naznačujú spojenie medzi pozemským a nebeským, pričom vyzdvihujú Božiu prítomnosť v liturgickom priestore.

Ikonografický popis:

Výjav znázorňuje scénu uvedenia malej Márie do chrámu, kde je malá Panna Mária, vedená svojimi rodičmi, prijatá kňazom v chráme.

Hlavné prvky a postavy:

- Panna Mária ako dieťa:**
Malá Mária je zobrazená v popredí, ako kráča po schodoch smerom ku kňazovi. Jej gestá vyjadrujú pokoru a ochotu slúžiť Bohu. Mária má oblečené jednoduché, ale vznešené rúcho, ktoré naznačuje jej čistotu a svätosť.
- Svätý Joachim a Anna (rodičia Márie):**
Na ľavej strane obrazu rodičia Márie pozorujú jej vstup do chrámu. Ich gestá sú plné úcty a vďačnosti Bohu za dar dieťaťa.

3. **Kňaz:**
Na pravej strane obrazu stojí kňaz v bohatom liturgickom odeve a s mitrou na hlave, čo zdôrazňuje jeho autoritu a úlohu v obrade. Kňaz pravdepodobne symbolizuje najvyššieho židovského kňaza, ktorý prijíma Máriu do chrámu.
4. **Ostatné postavy:**
Služobníci a pomocníci držia sviece, čo je symbol svetla Krista a duchovnej čistoty. Sviece sú významným prvkom v ikonografii tejto udalosti.
5. **Chrámová architektúra:**
Chrámové stĺpy, oblúky a schody odkazujú na jeruzalemský chrám, pričom schody symbolizujú duchovné povýšenie.

Symbody a ich význam:

1. **Sviečky:**
Symbol Krista ako svetla sveta a predobrazu duchovného zasvätenia.
2. **Chrám:**
Miesto Božej prítomnosti a zasvätenia.
3. **Schody:**
Symbolizujú duchovný vzostup a pripravenosť Márie prijať Božiu vôľu.
4. **Liturgický odev kňaza:**
Zdôrazňuje posvätnosť obradu a význam zasvätenia Márie.

Záver:

Obraz „Uvedenie Panny Márie do chrámu“ je dielo s výraznou duchovnou symbolikou a umeleckou kvalitou typickou pre barokové sakrálné umenie. Zobrazuje Máriu ako vzor čistoty, oddanosti a predurčenia k vyššiemu poslaniu. Bohatá farebnosť, dynamika a detailnosť kompozície slúžili nielen na estetické potešenie, ale aj na náboženskú katechézu a inšpiráciu pre veriacich. Tento výjav má silnú mariánsku ikonografiu a zdôrazňuje význam Máriinho miesta v dejinách spásy.

3. Postup a technológie reštaurovania kultúrnej pamiatky

Postupu a technológia reštaurovania vychádza zo zámeru na reštaurovanie v súlade s vyhodnotením výsledkov reštaurátorského výskumu.

Reštaurovanie barokového obrazu bolo začaté vyňatím obrazu spolu s rámom z oltárnej architektúry. Rozmerný obraz bol prepravený do ateliéru reštaurátorky. Celok aj detaily maľby boli opätovne podrobne fotograficky zdokumentované. Barokový obraz bol vyňatý z ozdobného rámu. Boli odobraté vzorky maľby na rozšírený stratigrafický výskum. Na začiatok reštaurovania bolo potrebné očistiť zadnú stranu plátna od nánosov depozitu. Upevnenie uvoľnenej maľby k plátnennému nosiču bolo vykonané pomocou štetca a 5% roztokom želatíny za pomoci white spiritu. White spirit nasajú ľanové vlákna plátennej podložky a následne vytvorí bariéru pre roztok želatíny, ktorá prilepí maliarsku vrstvu k plátnennému nosiču. Upevnenie maľby umožnilo následné bezpečné sňatie plátna z podrámu a celoplošné prelepenie maľby japonským papierom. Prelep ochránil povrch maľby počas otočenia obrazu za účelom očistenia zadnej strany od nánosov depozitu a odstránenia starej nefunkčnej dubláže. Okraje plátna obrazu boli prichytené o podložku pracovného stola za pomoci spiniek. Čistenie zadnej strany plátna bolo efektívne mechanicky, suchou cestou, za pomoci kefiiek a skalpela. Vertikálny šev bol spevnený teplne polyamidovým vláknom. Očistenú a scelenú zadnú stranu plátna bolo potrebné opätovne otočiť plátno a okraje plátna pripevniť o dosku pracovného stola. Obraz bol otáčaný za pomoci valca nakoľko je rozmerný a nie je možné rozmerný obraz otáčať iným spôsobom. Vyrovnávanie skrakelovanej maľby pomocou vlhka, tepla a zaťažovaním bolo potrebné zopakovať na určitých miestach ešte raz po odstránení celoplošného prelepu. Odstraňovaním prelepu navlhčením papiera sa sčasti odstránil aj depozit z povrchu maľby. Nasledovalo snímanie stmavnutého laku a sekundárnych premalieb. Odstraňovanie premalby chemicky pomocou rozpúšťadiel zviditeľnilo plošné tmely, ktoré sa odstraňovali a dočistovali aj mechanicky za pomoci skalpela. Väčšinou boli tmely odtránené z povrchu originálnej maľby chemicky. Hrubé vrstvy premalieb boli odstraňované po vrstvách nakoľko boli ťažko chemicky rozpustné. Zmäkčená premalba bola odstraňovaná aj za pomoci skalpela. Na očistenú maľbu bola aplikovaná vrstva damarového laku v pomere 1:6 v terpentíne. Nasledovalo lepenie trhlín a intarzné doplnenie rozmerných dier v plátne pomocou polyamidového vlákna, plátených intarzií a tepelnej špachtle. Postupne bolo scelené celé originálne plátno. Nasledovalo tmelenie chýbajúcich miest na maľbe akrylátovým tmelom, ktorý je totožný farebnosťou s originálnou podkladovou kriedovou vrstvou, tkzv. rekonštrukčným spôsobom. Po vyschnutí kriedových vrstiev nasledovala úprava tmelov a ich začistenie do úrovne originálnej maľby. Laková vrstva damarového laku bola odstránená po úprave tmelov. Nasledovalo opätovné lakovanie maliarskej vrstvy damarovým lakom 1:3. Obraz bol dublovaný na ľanové plátno podobnej štruktúry za pomoci dublážneho lepidla Beva 371 a vákuového lisu pri teplote 67° C. Výmena pôvodného podrámu bola nevyhnutná nakoľko pôvodný podrám nespĺňal požiadavky na pevný a stabilný podrám. Pôvodný podrám bol zlomený a napadnutý červotočom. Výtvarné scelenie chýbajúcej originálnej maľby sa vytvorilo lokálnou napodobivou retušou. Na retuš v miestach vytmelenia boli použité gvašové farby. Na maximálne priblíženie sa k originálnej farebnosti boli použité olejovoživičné farby zn. Mussini. Záverečná ochranná laková vrstva živcového laku s UV ochranou značky LeFranc bola aplikovaná sprejom. Na zadnú stranu dublážneho plátna bola nanosená vrstva vosku. Nový podrám bol navoskovaný aj z vnútornej aj vonkajšej strany. Nasledovalo odovzdanie a prevezenie zreštaurovaného obrazu do kostola. Na záver bola vypracovaná dokumentácia o priebehu reštaurovania.

Proces reštaurovania barokového obrazu

Reštaurovanie obrazu začína podrobným prieskumom. Reštaurátor obraz skúma nielen voľným okom, ale aj pomocou technológií, ako je UV svetlo alebo röntgen. Tieto metódy pomáhajú „vidieť“ pod povrch obrazu a odhaliť skryté vrstvy.

Keď reštaurátor zistí, ktoré časti obrazu sú premaľované, začne veľmi opatrne odstraňovať premaľbu. Používajú sa na to špeciálne rozpúšťadlá, ktoré sú navrhnuté tak, aby nepoškodili pôvodnú olejovú farbu. Tento proces je veľmi pomalý – reštaurátor môže pracovať celé hodiny na malom kúsku obrazu, aby jemne odstránil vrstvu po vrstve a dostal sa k originálu.

Odstraňovanie premaľby je vždy riziko. Môže sa stať, že originálna vrstva je tak poškodená, že reštaurátor musí premaľbu nechať na mieste, aby sa dielo ešte viac neznehodnotilo. Preto musí reštaurátor vždy dobre zvážiť, koľko zásahu si obraz vyžaduje.

4. Špecifikácie a odôvodnenie prípadných zmien oproti návrhu na reštaurovanie a nové zistenia

V priebehu reštaurátorskej realizácie sa neuskutočnili zmeny oproti údajom uvádzaným v Návrhu na reštaurovanie. Reštaurátorská realizácia prebiehala v závislosti od zámeru na reštaurovanie. Rozsah premalieb bol rozsiahlejší a premalby zmenili kompozíciu námetu. Odstránením premalby sa obnovila pôvodná baroková farebnosť a detaily. Obraz bol celoplošne nasnímaný s RTG prístrojom, nakoľko rozsiahle premalby neumožnili v počiatkovej fáze a to len na základe sondážneho výskumu odhadliť rozsah a zachovanie originálnej maľby.

5. Prínos reštaurovania a dosiahnutý cieľ

Cieľom reštaurovania je zabrániť ďalšej degradácii a úbytku hmotnej podstaty diela. Konzervátorským a reštaurátorským procesom sa prinavrátilo dielu jeho autentické vizuálne pôsobenie a umelecko-historická hodnota. Po zreštaurovaní bol obraz umiestnený späť do kostola v obci Červeník, kde bude naďalej slúžiť na sakrálne účely.

6. Určenie režimu ďalšieho využívania reštaurovanej kultúrnej pamiatky alebo jej časti z hľadiska jej ochrany, nevyhnutných prevádzkových a klimatických podmienok

Režim ďalšieho využívania reštaurovanej kultúrnej pamiatky z hľadiska jej ochrany a prevádzkových a klimatických podmienok. Dielo je potrebné umiestniť v interiéri s konštantnou teplotou nepresahujúcou hodnotu 25°C a neklesajúcou pod bod mrazu. Musí byť chránené pred dopadom priameho slnečného žiarenia. Dielo sa nesmie nachádzať v bezprostrednej blízkosti zdroja tepla. Jedná sa o dielo so zvýšenou citlivosťou na pôsobenie vlhkosti z čoho vyplýva, že v mieste jeho uskladnenia či adjustácie musí byť dodržaná vlhkosťná stabilita neprekračujúca 55%. Depozit sa odporúča odstraňovať len suchou cestou, vlasovým štetcom. Akékoľvek ďalšie ošetrovanie prípadne zásah je nevyhnutné konzultovať s reštaurátorom a zamedziť akýmkoľvek neodborným zásahom.

7. Správa k stratigrafickej analýze diela Obetovanie Panny Márie

Zuzana Machatová

5.1.2025

Inštrumentácia

Pre skúmanie bol použitý mikroskop Nikon LaboPhot 2-POL s fotoaparátom FUJIFILM X-T30, ovládaným cez Camlink 4K programom Elgato Camera Hub. Fluorescenčné metódy: filter I3 (EX. D470/ 40, DM 495, BA E5158pv2), DAPI (EX. 380 – 380 nm, DM 400, BA 435 – 485 nm)

Zoznam odobratých vzoriek

O2124A – stĺp (1)
O2224A – kniha (3)
O2324A – oblaky (3)
O2524A – fialový inkarnát (5)
O2624A – rúcho zeleno modré (6)
O2724A – ruka (7)

Obsah

Inštrumentácia.....	1
Zoznam odobratých vzoriek.....	1
Názov vzorky: O2124A.....	2
Názov vzorky: O2224A.....	4
Názov vzorky: O2324A.....	6
Názov vzorky: O2524A.....	10
Názov vzorky: O2624A.....	15
Názov vzorky: O2724A.....	17
Záver.....	19

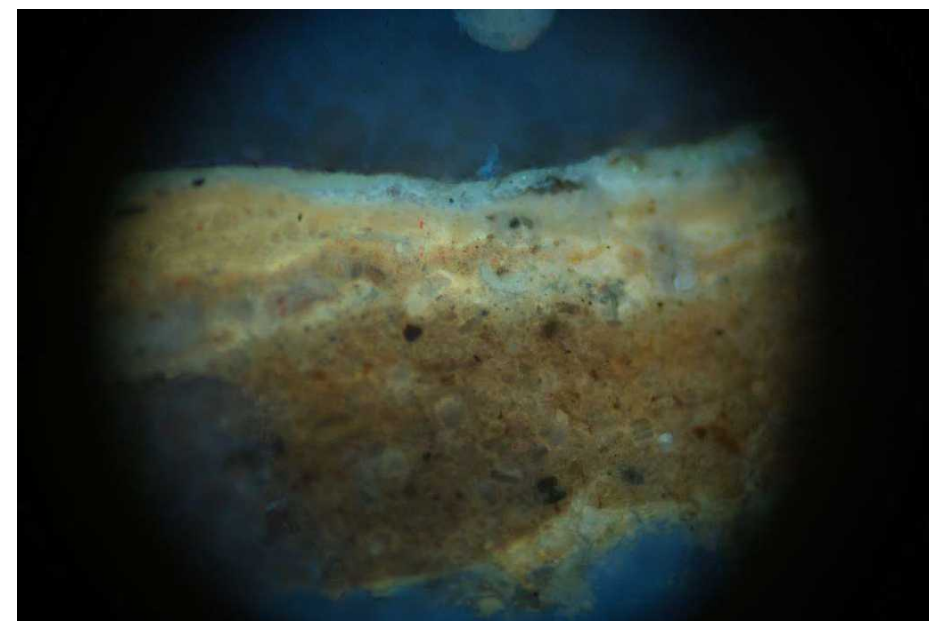
Názov vzorky: O2124A

Popis: stĺp (1)

O2124A, odrazené svetlo, zväčšenie 200x

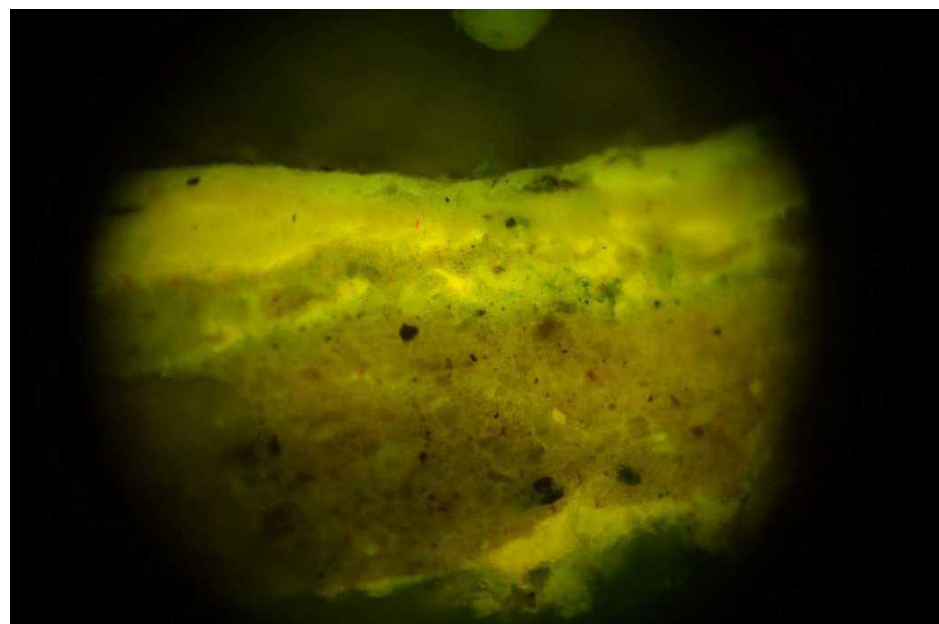
O2124A, UV-indukovaná fluorescencia , zväčšenie 200x

Popis:

Č.	Charakteristika	Hrúbka [mm]	Poznámka
1	Vrstva organického charakteru s obsahom zrn plniva transparentného charakteru (kremičitých zrn)	0,008 - 0,012	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v zelenej oblasti spektra
2	Vrstvený podklad svetlo okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej farby a nepočetnými zrnami agregátov uhľovej čierne, zrnami červenej farby a plnivom transparentného charakteru, približne anhedrálneho až subhedrálneho tvaru a nepočetnými časticami laminárneho tvaru (dlhšia os, 0,064, kratšia 0,012 mm)	0,18 - 0,24	
3	Vrstva sivej farby so zrnami bielej, okrovej, hnedej a nepočetnými zrnami červenej farby a plnivom transparentného charakteru (kremičité zrná, široká distribúcia veľkosti častíc $s_{d_{max}} = 12 \mu\text{m}$, anhedrálny až subhedrálny tvar, menej početné častice laminárneho tvaru)	0,04 - 0,08	
4	Vrstva organického charakteru	0,012 - 0,028	Diskolorácia/ intergované depozitné znečistenie na povrchu vrstvy
5	Vrstva svetlo okrovej farby s pigmentovými zrnami bielej farby, okrovej farby, nepočetnými agregátmi čiernej farby	0,04	
5.1	Vrstva čiernej farby	0,012	
6	Vrstva organického charakteru	0,008 - 0,012	

O2124A, excitácia modrým svetlom (I3), zväčšenie 200x

7 Vrstva svetlo okrovej farby so zrnami
bielej farby, nepočítanými zrnami
agregátov čierne a zrnami okru 0,028

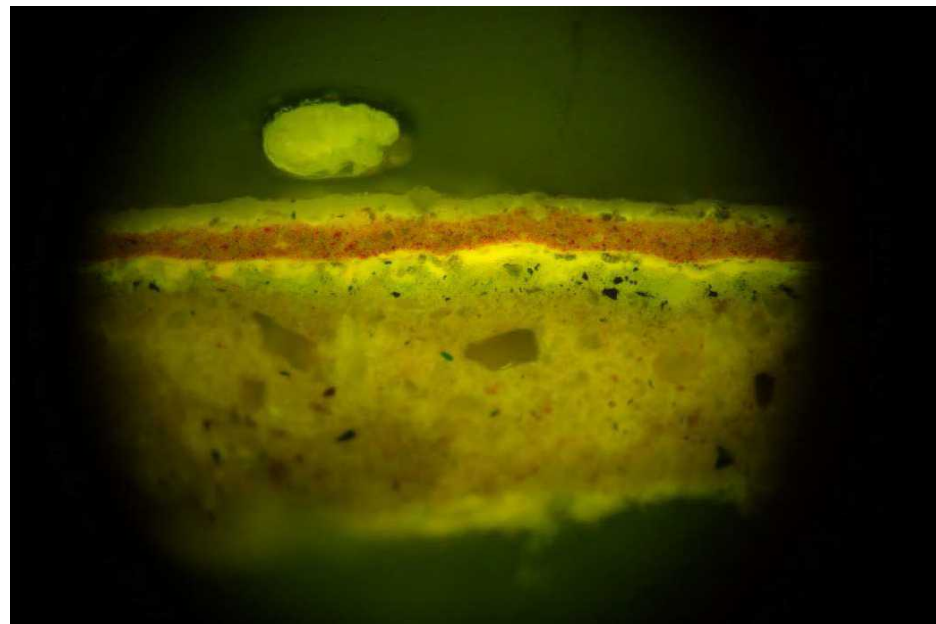
Názov vzorky: O2224A

Popis: kniha (2)

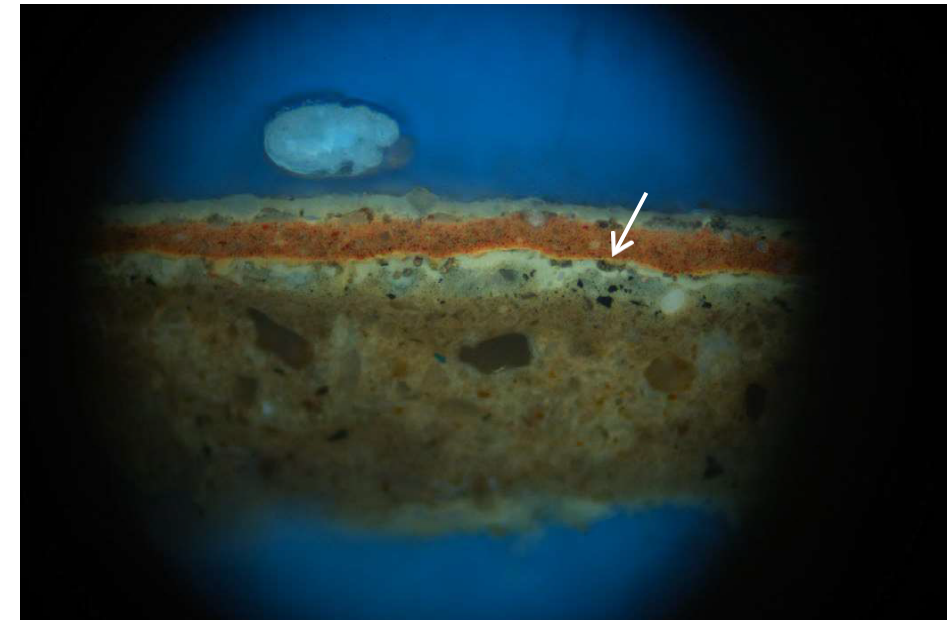
O2224A, odrazené svetlo, zväčšenie 200x

O2224A, excitácia modrým svetlom (I3), zväčšenie 200x

O2224A, UV-indukovaná fluorescencia , zväčšenie 200x

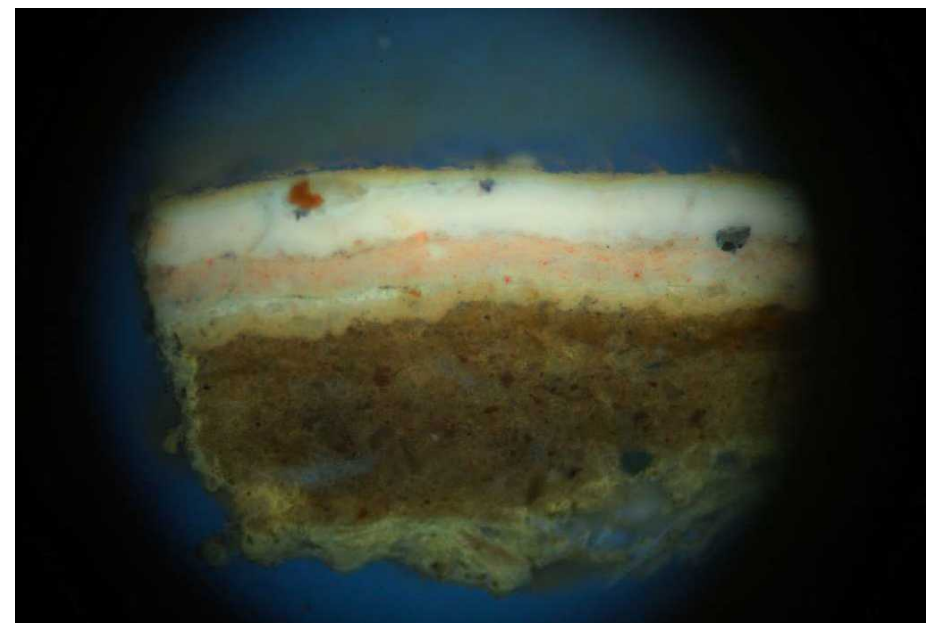

Popis:

Č.	Charakteristika	Hrúbka [mm]	Poznámka
1	Vrstva organického charakteru	0,008 – 0,012	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v zelenej oblasti spektra
2	Vrstvený podklad svetlo okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej farby a nepočítanými zrnami agregátov uhllovej čierne, zrnami červenej farby a plnivom transparentného charakteru, približne anhedrálneho až subhedrálneho tvaru a nepočítanými časticami laminárneho tvaru (dlhšia os, 0,064, kratšia 0,012 mm) a zrnami zeleného kolorantu	0,2 – 0,24	
3	Podkladová vrstva tmavo sivej farby so zrnami bielej, okrovej a hnedej farby a plnivom transparentného charakteru (kremičité zrná, široká distribúcia veľkosti častíc s $d_{max} = 16 \mu m$, anhedrálne až oválny tvar) prímies pigmentových zrn červenej farby	0,04 – 0,08	Povrch vrstvy je narušený
4	Vrstva organického charakteru	0,012 – 0,028	Vrstva obsahuje konídiá s transverzálnymi septami (biela šípka)
5	Vrstva červenej farby so zrnami červenej a okrovej farby a nepočítanými zrnami plniva transparentného charakteru	0,04	
5.1	Vrstva organického charakteru (nerovnomerná)	0,012 - 0,04	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v svetlo zelenej oblasti spektra

6	Vrstva svetlo okrovej farby s nepočítanými zrnami agregátov čierne a zrnami okru	0,028
6D	Vrstva depozitného znečistená	0,004

O2324A, UV-indukovaná fluorescencia , zväčšenie 200x

Názov vzorky: O2324A

Popis: oblaky (3)

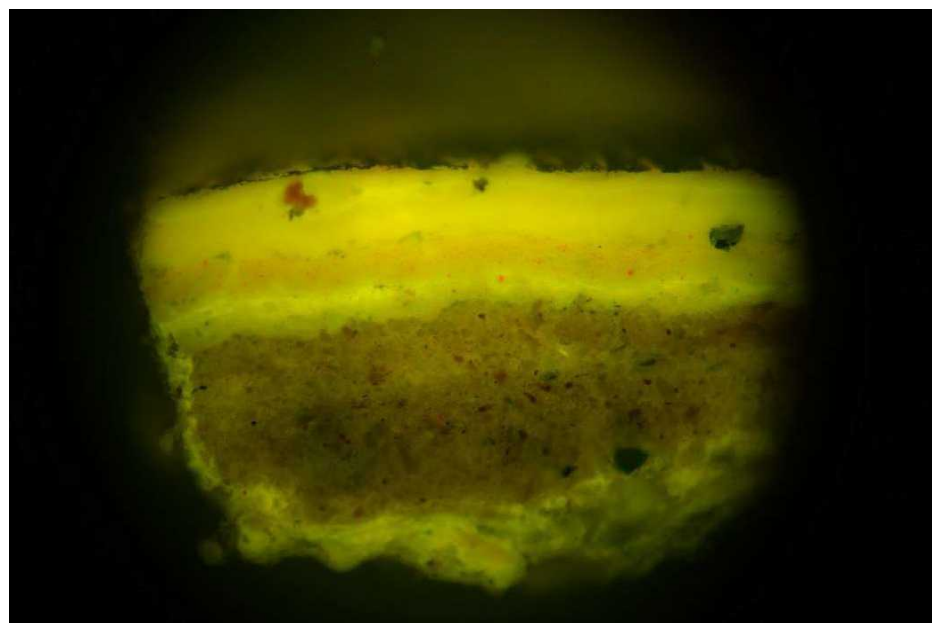
O2324A, odrazené svetlo, zväčšenie 200x

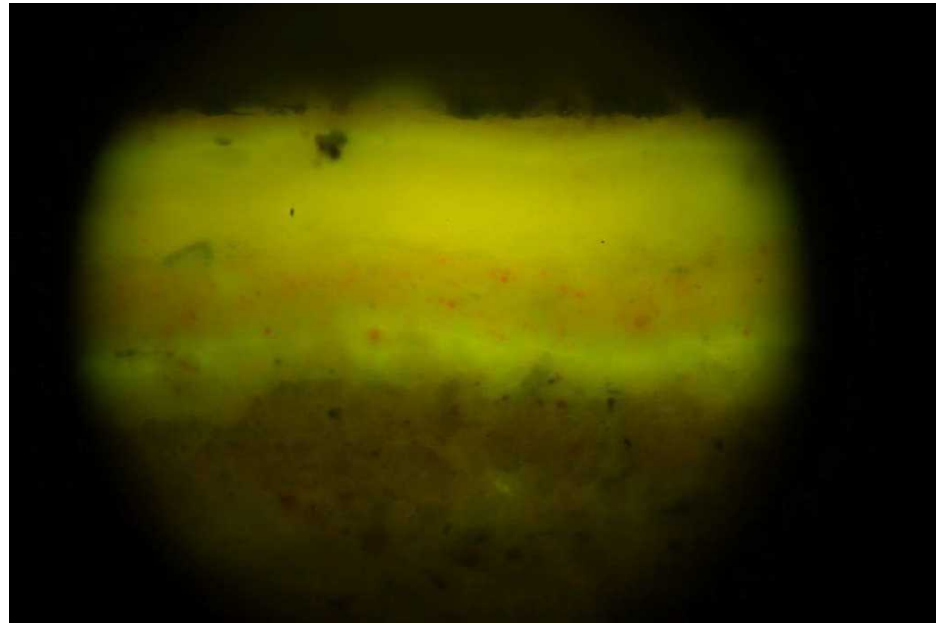
O2324A, odrazené svetlo, zväčšenie 400x

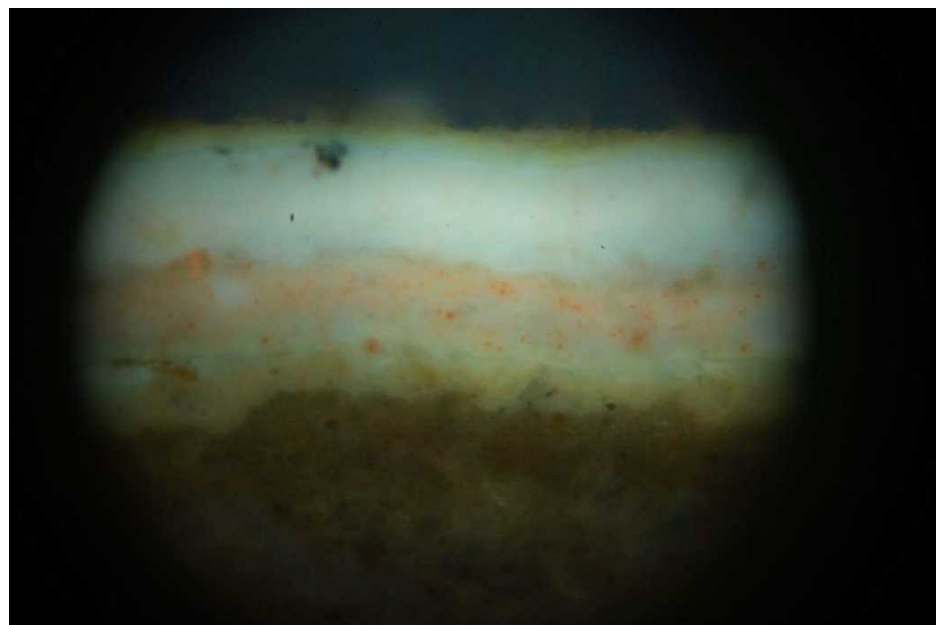
O2324A, excitácia modrým svetlom, zväčšenie 200x

O2324A, excitácia modrým svetlom, zväčšenie 400x

O2324A, UV-indukovaná fluorescencia, zväčšenie 400x

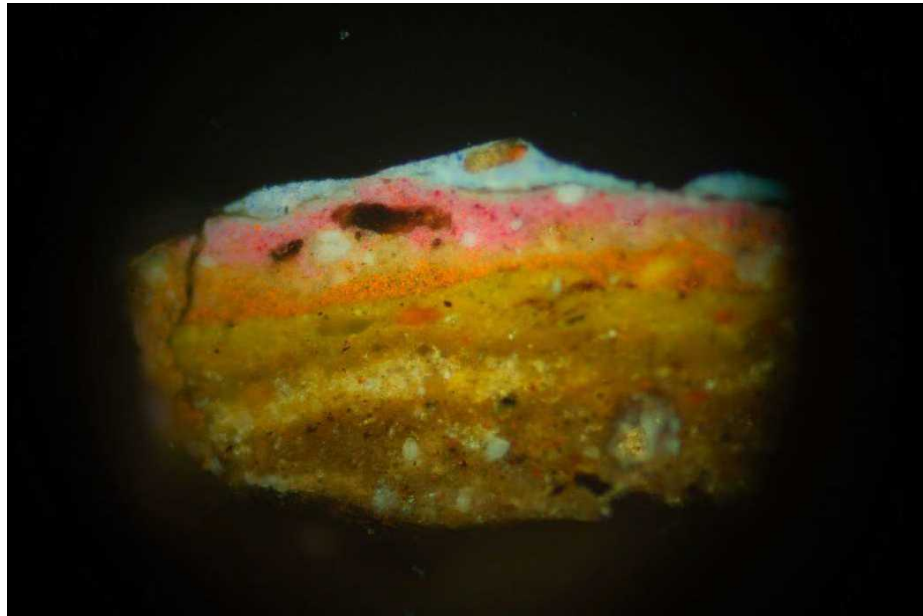

Popis:

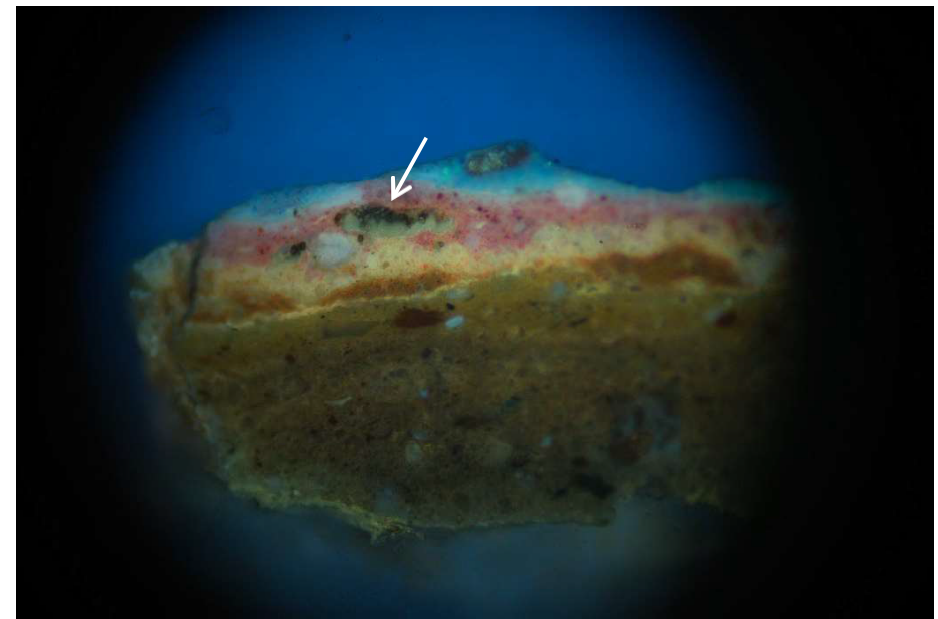
Č.	Charakteristika	Hrúbka [mm]	Poznámka
1	Vrstva organického charakteru	0,008- 0,012	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v zelenej oblasti spektra
2	Vrstvený podklad svetlo okrovej (tmavej okrovej) farby s pigmentovými zrnami okrovej (svetlo okrovej) farby a nepočítanými zrnami červenej farby transparentného charakteru, približne anhedrálneho až subhedrálneho tvaru nepočítanými časticami lamelárneho tvaru (dlhšia os, 0,064, kratšia 0,012 mm) zrnami zeleného kolorantu farby so nepočítanými zrnami červenej farby (m) a čiernej farby	0,2 – 0,22	
3	Vrstva svetlej okrovej zrnami bielej, okrovej a organického charakteru (d _{max} < 2 μm) s červenej farby so zrnami červenej a okrovej farby a nepočítanými zrnami plniva transparentného charakteru	0,02 – 0,04	Menej zrn červenej farby spodnej časti, koncentrácia vo vrchnej časti (rozmaľovaná vrstva)
4	Vrstva svetla	0,005	
5	Vrstva depozitného znečistenia	0,04	
7	Vrstva organického charakteru	0,008	vyššia indukovaná fluorescencia
6	Vrstva svetlo červenej farby so zrnami bielej farby a nepočítanými zrnami červenej farby (m)	0,004 – 0,02	UV- s emisiou v svetlo zelenej oblasti spektra
8	Vrstva organického charakteru zrnami	0,008	
9	Vrstva svetlo okrovej farby s nepočítanými zrnami agregátov čiernej farby	0,06 – 0,028	
10D	Vrstva depozitného znečistenia	0,004 –	UV- s emisiou v svetlo zelenej oblasti spektra
10	zrnami okrovej farby	0,004	

Názov vzorky: O2524A
Popis: fialový inkarnát (5)

O2524A, odrazené svetlo, zväčšenie 200x

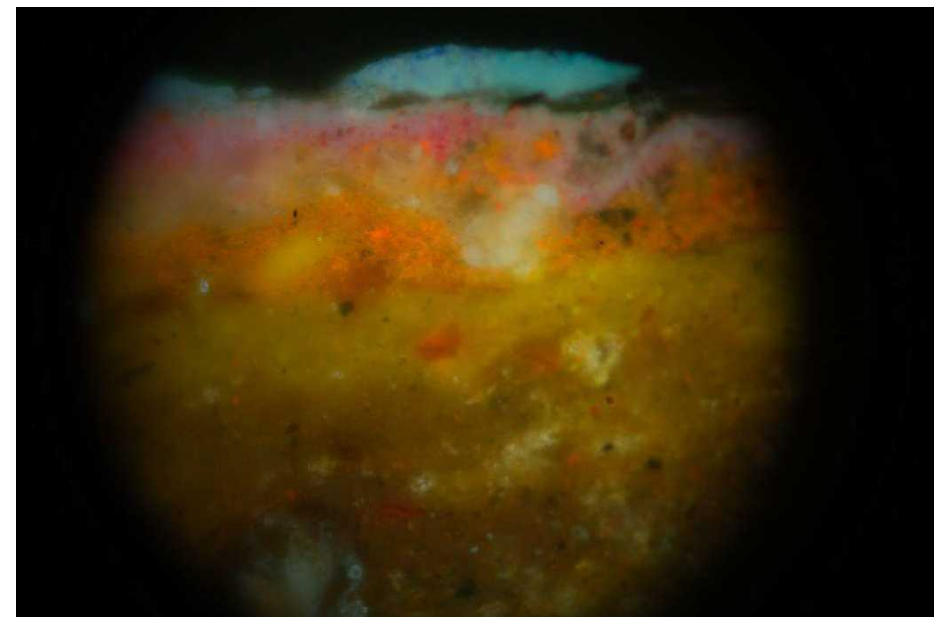
O2524A, UV-indukovaná fluorescencia, zväčšenie 200x

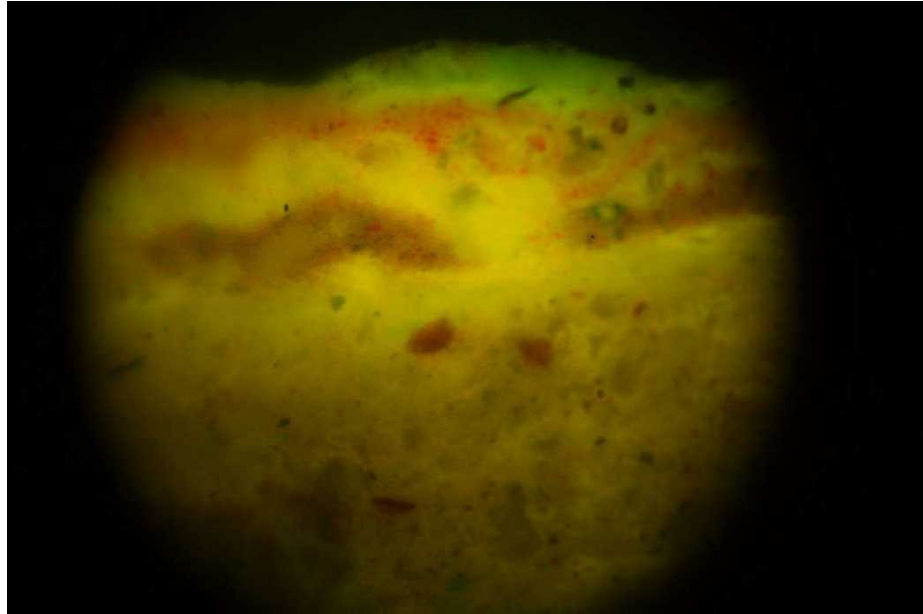
O2524A, excitácia modrým svetlom (13), zväčšenie 200x

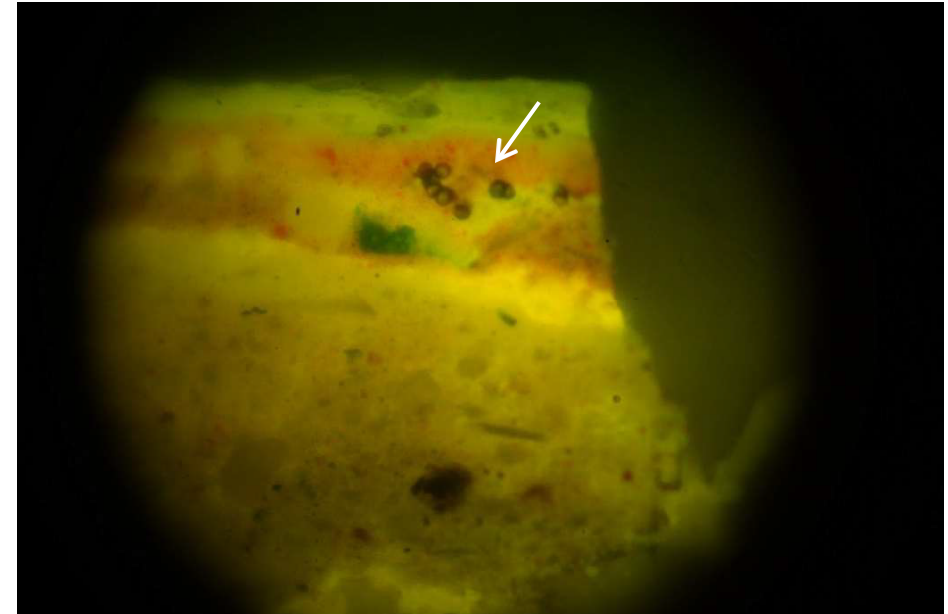
O2524A, odrazené svetlo, zväčšenie 400x

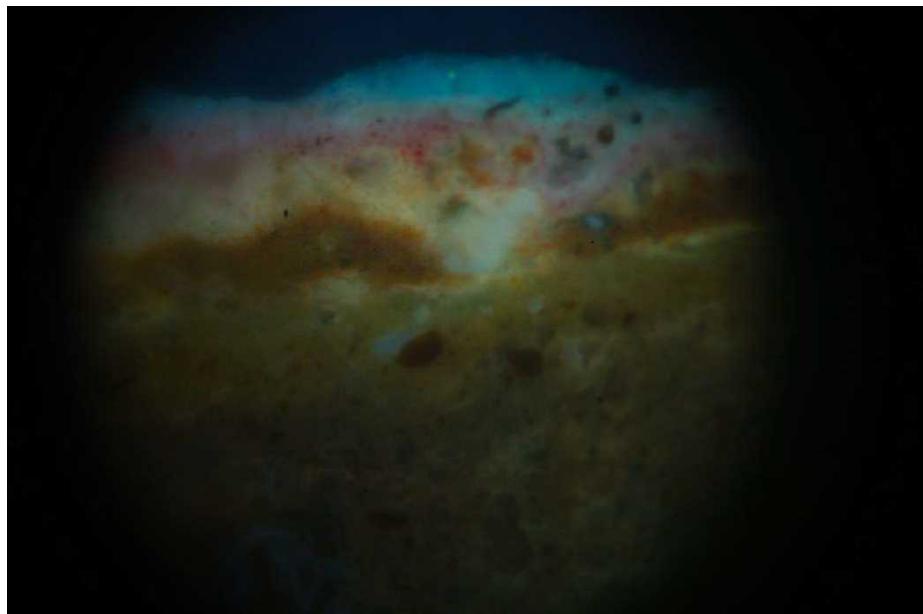
O2524A, excitácia modrým svetlom (I3), zväčšenie 400x

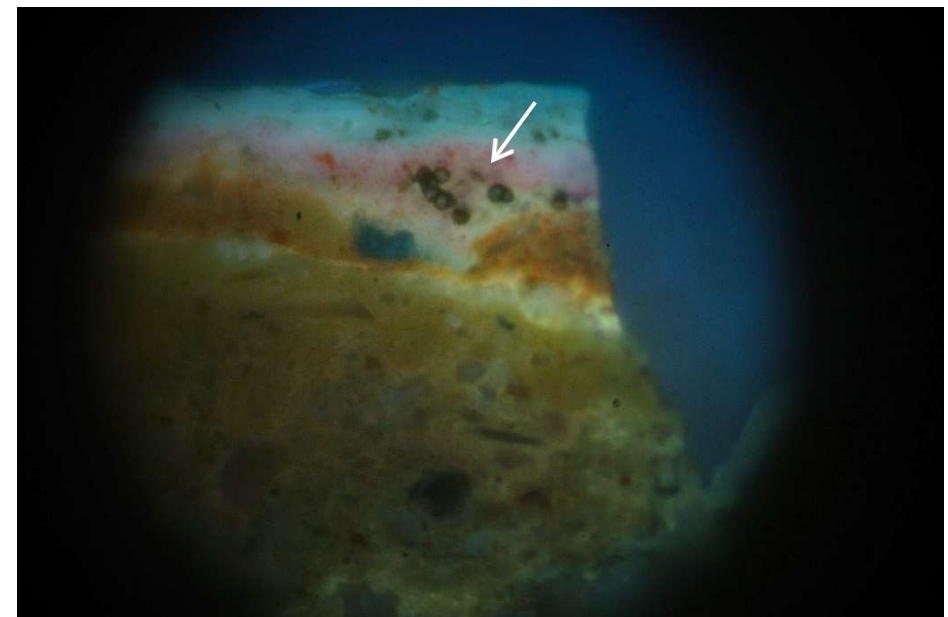
O2524A, excitácia modrým svetlom (I3) - detail, zväčšenie 400x

O2524A, UV-indukovaná fluorescencia, zväčšenie 400x

O2524A, UV-indukovaná fluorescencia – detail, zväčšenie 400x

Popis:

Č.	Charakteristika	Hrúbka [mm]	Poznámka
1	Vrstva organického charakteru	0,008 – 0,012	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v zelenej oblasti spektra
2	Vrstvený podklad svetlo okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej (svetlo okrovej a tmavej okrovej) farby a nepočatnými zrnami agregátov uhľovej čierne, zrnami červenej farby a plnivom transparentného charakteru, približne anhedrálneho až subhedrálneho tvaru a nepočatnými časticami laminárneho tvaru (dlhšia os, 0,064, kratšia 0,012 mm) a nepočatnými zrnami zeleného kolorantu	0,16 – 0,24	
3	Vrstva okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej, červenej farby, nepočatnými zrnami hnedej farby a plnivom transparentného charakteru	0,06 – 0,02	
4	Vrstva organického charakteru	0,008	
5	Vrstva červenej farby so zrnami okrovej a červenej farby ($d_{\max.} < 2 \mu\text{m}$), čiernej farby ($d_{\max.} < 2 \mu\text{m}$) a plnivom transparentného charakteru. Obsahuje tiež agregáty zrn okrovej farby s $d_{\max.} = 0,02 - 0,024 \mu\text{m}$	0,02 – 0,04	
6	Vrstva okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej, červenej farby, nepočatnými zrnami agregátov bielej farby/ jadier metalických karboxylátov (široká distribúcia veľkosti častíc s $d_{\max.} = 32 \mu\text{m}$) a plnivom transparentného charakteru	0,02 – 0,048	
7	Vrstva fialovej farby so zrnami fialovej, červenej a okrovej farby a nepočatnými zrnami plniva transparentného charakteru	0,04	Povrchová časť vrstvy je dekolorovaná (ca. 0,012 mm) Vrstvy 5,6,7 predstavujú pravdepodobne jednu úpravu
7	Vrstva organického charakteru		UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v svetlo zelenej oblasti spektra
8	Vrstva svetlo modrej farby so zrnami bielej farby a nepočatnými modrej a farby ($d_{\max.} < 2 \mu\text{m}$)	0,06 – 0,08	
9	Vrstva organického charakteru	0,004 – 0,008	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v svetlo zelenej oblasti spektra

10	Vrstva svetlo okrovej farby s nepočatnými zrnami agregátov čierne a zrnami okru	0,028
10D	Vrstva depozitného znečistená	0,004

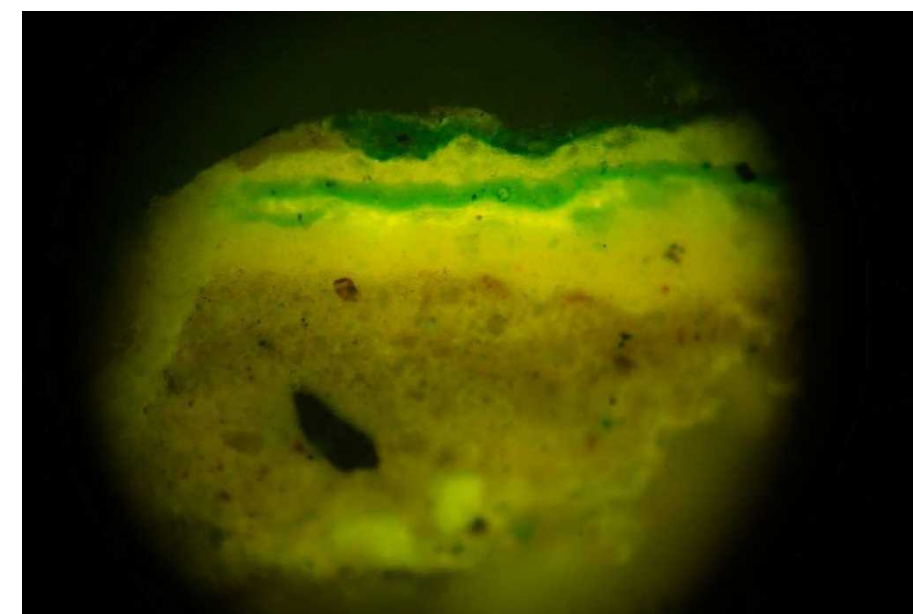
Názov vzorky: O2624A

Popis: rúcho zeleno modrá (6)

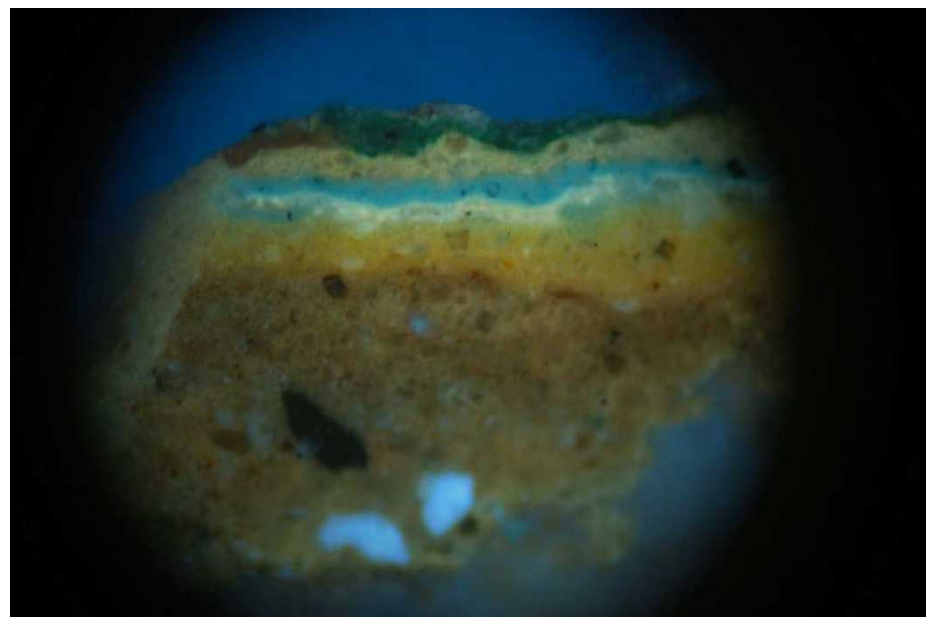
O2624A, odrazené svetlo, zväčšenie 200x

O2624A, excitácia modrým svetlom (13), zväčšenie 200x

O2624A, UV-indukovaná fluorescencia, zväčšenie 200x

Popis:

Č.	Charakteristika	Hrúbka [mm]	Poznámka
1	Vrstva organického charakteru	0,008 – 0,012	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v zelenej oblasti spektra
2	Vrstvený podklad svetlo okrovej (tmavej okrovej) farby s pigmentovými zrnami okrovej (svetlo okrovej a čierne, zrnami červenej farby transparentného charakteru, približne anhedrálneho až subhedrálneho tvaru nepočtými časticami laminárneho tvaru (dlhšia os, 0,064, kratšia 0,012 mm) nepočtými zrnami zeleného	0,08 0,24 –	
3	Vrstva okrovej farby kolorantu transparentného s pigmentovými zrnami okrovej a plnivom	0,088 0,04 –	
3D	Vrstva depozitného znečistenia max. 2 μm		
4	Vrstva organického charakteru farby so	0,004	
4	farby (m), čiernej farby	0,012 – 0,02	
5	Vrstva modrej zrnami modrej a bielej (d _{max.} < 2 μm) Vrstva okrovej farby (d _{max.} < 2 μm) a plnivom transparentného charakteru / lazúra s pigmentovými zrnami okrovej červenej transparentného charakteru (d _{max.} = 12 μm)	0,02 – 0,04 0,048	Povrch vrstvy je narušený indukovaná fluorescencia
6		0,02 –	UV- s emisiou v zelenej oblasti spektra

farby, nepočtými zrnami agregátov bielej farby a plnivom transparentného charakteru

7 Vrstva tyrkysovej farby so zrnami tyrkysovej farby a plnivom transparentného charakteru 0,008 - 0,044

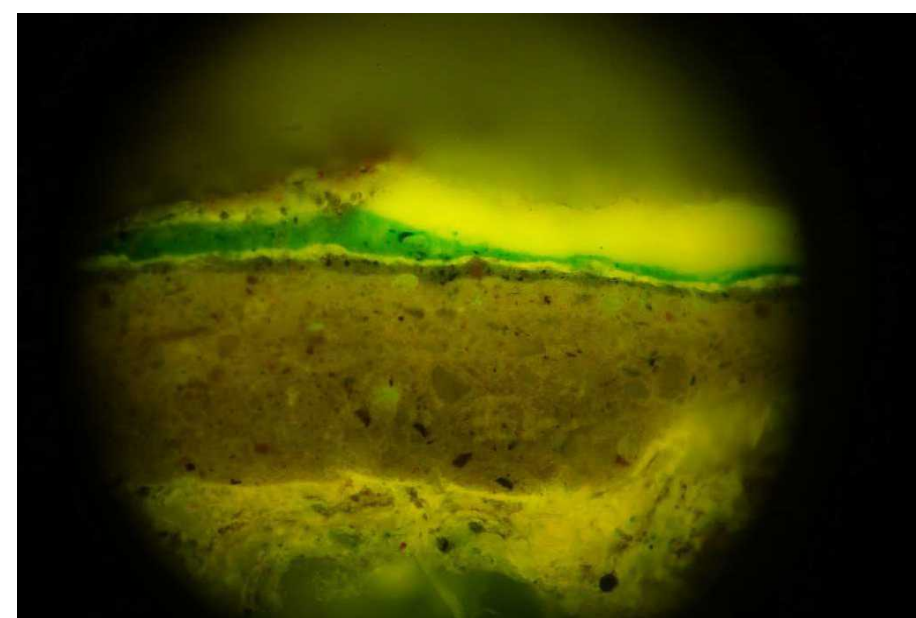
Názov vzorky: O2724A

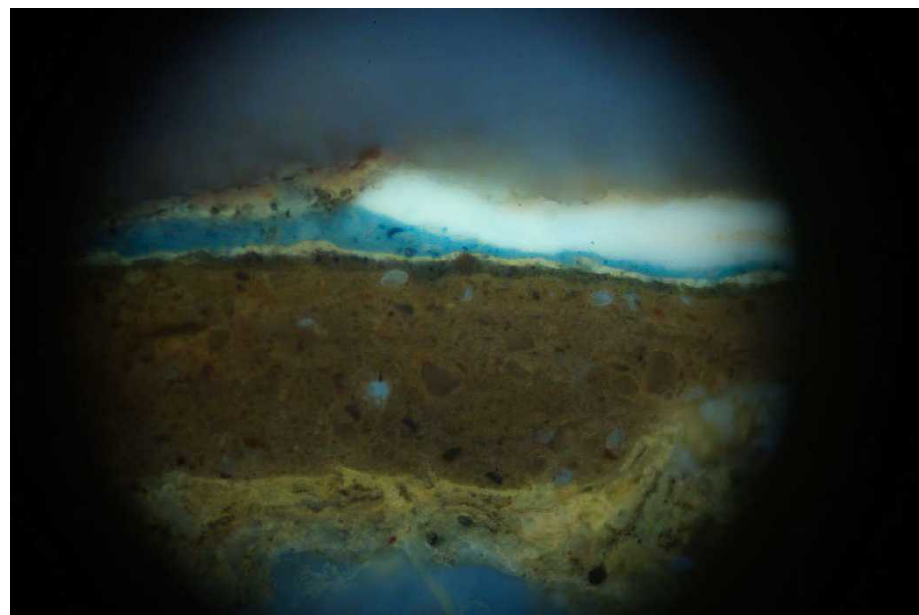
Popis: ruka (7)

O2724A, odrazené svetlo, zväčšenie 200x

O2624A, excitácia modrým svetlom (I3), zväčšenie 200x

Záver

Predmetom analýzy bolo 6 vzoriek odobratých z diela Obetovanie Panny Márie. Vzorky boli zaevidované, zaliate do živice a vybrúsené.

Na vzorkách evidujeme jeden typ **podkladovej vrstvy** – podklad svetlo farby s pigmentovými zrnami okrovej farby a nepočetnými zrnami agregátov uhlovej čierne, zrnami červenej farby a plnivom transparentného charakteru, približne anhedrálneho až subhedrálneho tvaru a nepočetnými časticami laminárneho tvaru. Tento podklad sa vyskytuje v **jednej alebo dvoch** vrstvách. U niektorých vzoriek (napr. O2724A) je druhá vrstva podkladu svetlejšia okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej, červenej farby, nepočetnými zrnami hnedej farby a plnivom transparentného charakteru.

Pod podkladovou vrstvou nachádzame spravidla vrstvu organického charakteru, ktorá obsahuje tiež zrná plniva. Táto vrstva komunikuje prostredníctvom fisúr s vyššie uloženými vrstvami organického charakteru a pravdepodobne predstavuje zatečenú lakovú vrstvu **alebo konsolidant**.

Na vzorke odobratej zo **stĺpu** (O2124A, vz. 1) nasleduje vrstva sivej farby so zrnami bielej, okrovej, hnedej a nepočetnými zrnami červenej farby a plnivom transparentného charakteru. Vrstva sa nachádza priamo na podkladovej vrstve, bez izolačných vrstiev. Vrstva sivej farby má pomerne narušený, členitý povrch.

Na tejto vrstve sa nachádza vrstva organického charakteru, ktorý vyplnila fisúry v **primárnej vrstve**. Na nej sa nachádza vrstva svetlo okrovej farby s pigmentovými zrnami bielej farby, okrovej farby, nepočetnými agregátmi čiernej farby a lokálne vrstva čiernej farby. Nasleduje ďalšia vrstva organického charakteru a vrstva svetlo okrovej farby so zrnami bielej farby, nepočetnými zrnami agregátov čierne a zrnami okru.

Na vzorke odobratej **z knihy** (O2224A, vz. 2) obsahuje na podkladovej vrstve vrstvu sivej farby. Povrch vrstvy je **silne narušený** a fisúry sú vyplnené vrstvou organického charakteru. V tejto vrstve nachádzame viaceré exempláre konidií oválneho tvaru s transversálnymi septami. Nasleduje vrstva červenej farby so zrnami červenej a okrovej farby a nepočetnými zrnami plniva transparentného charakteru a vrstva organického charakteru, vrstva svetlo okrovej farby a vrstva depozitného znečistenia.

Vzorka O2324A (**oblaky** vz. 3), obsahuje na podkladovej vrstve svetlej okrovej farby so zrnami bielej, okrovej a nepočetnými zrnami červenej farby ($d_{\max.} < 2 \mu m$) a čiernej farby ($d_{\max.} < 2 \mu m$) a plnivom transparentného charakteru. Nasleduje vrstva organického charakteru (izolačná vrstva/ laková vrstva). Nasleduje rozmaľovaná vrstva svetlo červenej farby so zrnami červenej a okrovej farby a nepočetnými zrnami plniva transparentného charakteru a vrstva depozitného znečistenia a vrstva depozitného znečistenia. Na ďalšej lakovej vrstve sa nachádza vrstva svetlo červenej farby a ďalšia izolačná/ laková vrstva. Poslednou vrstvou je vrstva svetlo okrovej farby a vrstva depozitu.

Vzorka **fialovej** (O2524A) je budovaná na dvojvrstvovom podklade, na ktorom sa nachádza vrstva organického charakteru. Nasleduje vrstva červenej farby so zrnami okrovej a červenej farby ($d_{\max.} < 2 \mu m$), čiernej farby ($d_{\max.} < 2 \mu m$) a plnivom transparentného charakteru. Obsahuje tiež agregáty zrn okrovej farby s ($d_{\max.} = 0,02 - 0,034 \mu m$) a vrstva okrovej farby a vrstva fialovej farby. Tieto tri vrstvy (5, 6, 7) sú pravdepodobne súčasťou jednej vrstvy (difúzne rozhranie medzi vrstvami).

Č.	Charakteristika	Hrúbka [mm]	Poznámka
1	Vrstva organického charakteru	0,008 – 0,012	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v zelenej oblasti spektra
2	Vrstvený podklad svetlo okrovej (tmavej okrovej) farby s pigmentovými zrnami okrovej (svetlo okrovej) a plnivom transparentného charakteru, približne anhedrálneho až subhedrálneho tvaru a nepočetnými časticami laminárneho tvaru a plnivom nepočetnými zrnami zeleného charakteru	0,16 – 0,2	
3.1	Vrstva okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej, červenej farby, nepočetnými zrnami hnedej farby a plnivom transparentného charakteru	0,04	Vrstva 3.1 a 3.2 majú difúzne rozmaľované
3.2	Vrstva čiernej farby s pigmentovými zrnami čiernej (modrje) farby a zrnami okrovej farby ($d_{\max.} = 0,028 \mu m$)	0,008	
4	Vrstva organického charakteru farby s plnivom transparentného charakteru	0,048	
6	Vrstva organického charakteru s pigmentovými zrnami modrej, čiernej a hnedej farby	0,02 – 0,048	Povrch vrstvy je narušený
8.1.	Pravý segment: Vrstva bielej farby s pigmentovými zrnami červenej farby a plnivom transparentného charakteru	0,016 – 0,04	

Povrchová časť fialovej vrstvy je výraznejšie dekolovaná až do hĺbky 12 μm . Vo vrstve fialovej farby opäť nachádzame konídiá húb (septátne alebo jednoduché). Poslednou farebnou úpravou je vrstva modrej farby a opäť vrstva organického charakteru (laková vrstva) a vrstva okrovej farby.

O2624A (**zeleno modré**) obsahuje na podklade vrstvu okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej a **ružovo** transparentného charakteru a nepočítanými zrnami červenej farby ($d_{\text{max}} < 2 \mu\text{m}$), na ktorej sa nachádza vrstva depozitného znečistenia. Na nej sa nachádza vrstva organického charakteru. Nasleduje vrstva modrej farby, semitransparentná vrstva okrovej farby a **tyrkysovej** farby.

Vzorka odobratá z (O2724A) obsahuje na podkladovej vrstve vrstvu sivej farby, ktorá bola na **podkladovú** vrstvu nanosená pravdepodobne ešte pred preschnutím vrstvy podkladu. Nasleduje vrstva organického charakteru a vrstva modrej farby. Na nej sa nachádza opäť vrstva organického charakteru a vrstva svetlo červenej farby (inkarnátu, 8.1.) alebo vrstva bielej farby (8.2).

8. Fotografická dokumentácia

1. Celok pred reštaurovaním
2. Celok po zreštaurovaní
3. Celok, snímka RTG
4. Detail malby počas snímania zelenej premalby z modrého pláštá
5. Celokový záber na prednú stranu diela po prelepení papierom
6. Celok, odstraňovanie starej dubláže zo zadnej strany originálneho plátna
7. Celok, odstraňovanie starej dubláže zo zadnej strany originálneho plátna
8. Celok, stav po odstránení dublážneho plátna a klajstrového lepidla
9. Detail zadnej strany očisteného plátna
10. Detail zadnej strany očisteného plátna
11. Celok, zadná strana plátna po očistení
12. Detail malby, stav počas snímania premalieb
13. Detail malby, stav počas snímania premalieb
14. Detail malby, stav počas snímania premalieb
15. Detail malby, stav počas snímania premalieb
16. Detail malby, stav počas snímania premalieb
17. Detail malby, stav počas snímania premalieb
18. Detail malby, stav počas snímania premalieb
19. Detail malby, stav počas snímania premalieb
20. Detail malby, stav počas snímania premalieb
21. Detail malby, stav pred reštaurovaním
22. Detail malby, stav počas snímania premalieb
23. Detail malby, snímanie premalieb
24. Detail malby, snímanie premalieb
25. Detail malby, snímanie premalieb
26. Detail malby, stav počas snímania premalieb
27. Detail malby, stav počas snímania premalieb
28. Detail malby, stav počas snímania premalieb
29. Detail malby, stav počas snímania premalieb
30. Detail malby stav pred odstránením premalieb
31. Detail malby, stav počas snímania premalieb
32. Detail malby, stav po odstránení hrubej vrstvy premalby
33. Detail malby stav pred odstránením premalieb.
34. Detail malby, stav počas snímania premalieb
35. Detail malby, stav počas snímania premalieb
36. Detail malby, stav počas snímania premalieb
37. Celok, stav diela po nadublovaní na nové podporné plátno
38. Detail malby po zreštaurovaní
39. Detail malby po zreštaurovaní
40. Detail, stav po zreštaurovaní
41. Celok po zreštaurovaní, obraz v ráme
42. Pohľad na oltár po inštalovaní obrazu do oltárnej architektúry
43. Osvedčenie na špecializáciu reštaurovania závesných obrazov
44. Montáž obrazu, Mgr. art Peter Šimon s kolegom.
45. Kontrolný deň v ateliéri, Mgr. Žofia Geričová, Mgr. Matej Kýška, Schp a Mgr. art. Lenka Lešková.
46. Zadná strana diela, obraz počas montáže v kostole

Čo robí reštaurovanie barokového obrazu výnimočným

Barokové obrazy sú často veľmi zložité a majú viacero vrstiev – spodná vrstva základného náteru, vrstvy farby a niekedy aj jemné glazúry, ktoré dodávajú obrazom svetelný efekt. Umelci tej doby používali sýte olejové farby a jemné prechody tieňov, lazúrne tóny aby dosiahli hĺbku a dramatickosť. Tieto vrstvy však časom môžu zoslabnúť alebo sa poškodiť. Lakové vrstvy zdegradujú, zošedivia a zosieťujú.

Veľkým problémom je aj to, že mnohé barokové obrazy boli v minulosti premaľované. Tieto premaľby často vznikali, aby sa zakryli škody spôsobené vlhkosťou, požiarom či inými vplyvmi, alebo preto, že nový majiteľ chcel obraz „vylepšiť“ podľa svojho vkusu. Bohužiaľ, tým sa pôvodná krása diela často stratila.

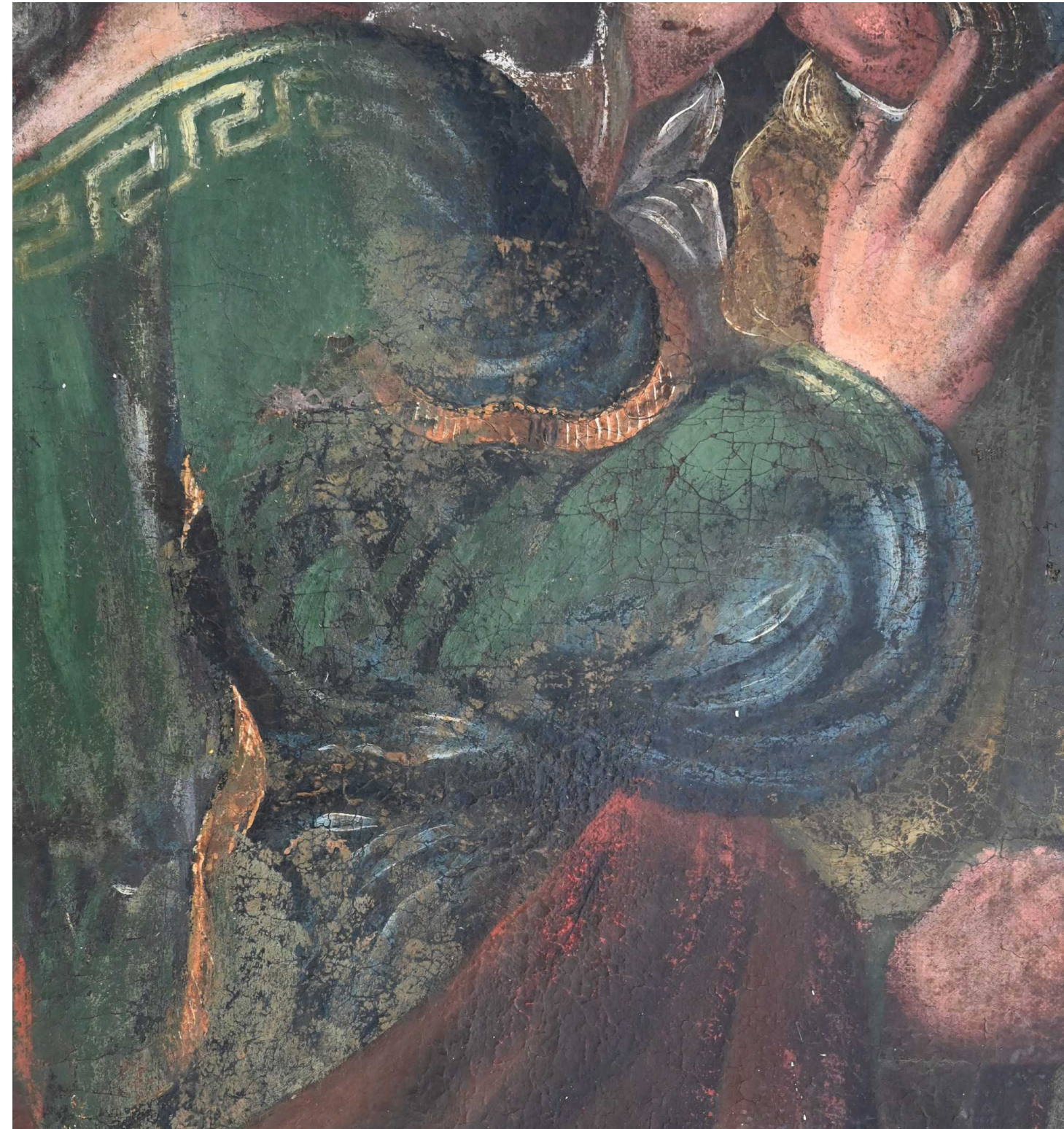
1. Celok pred reštaurovaním

2. Celok po zreštaurovaní

3. Celok, snímka RTG

4. Detail maľby počas snímania zelenej premaľby z modrého plášťa

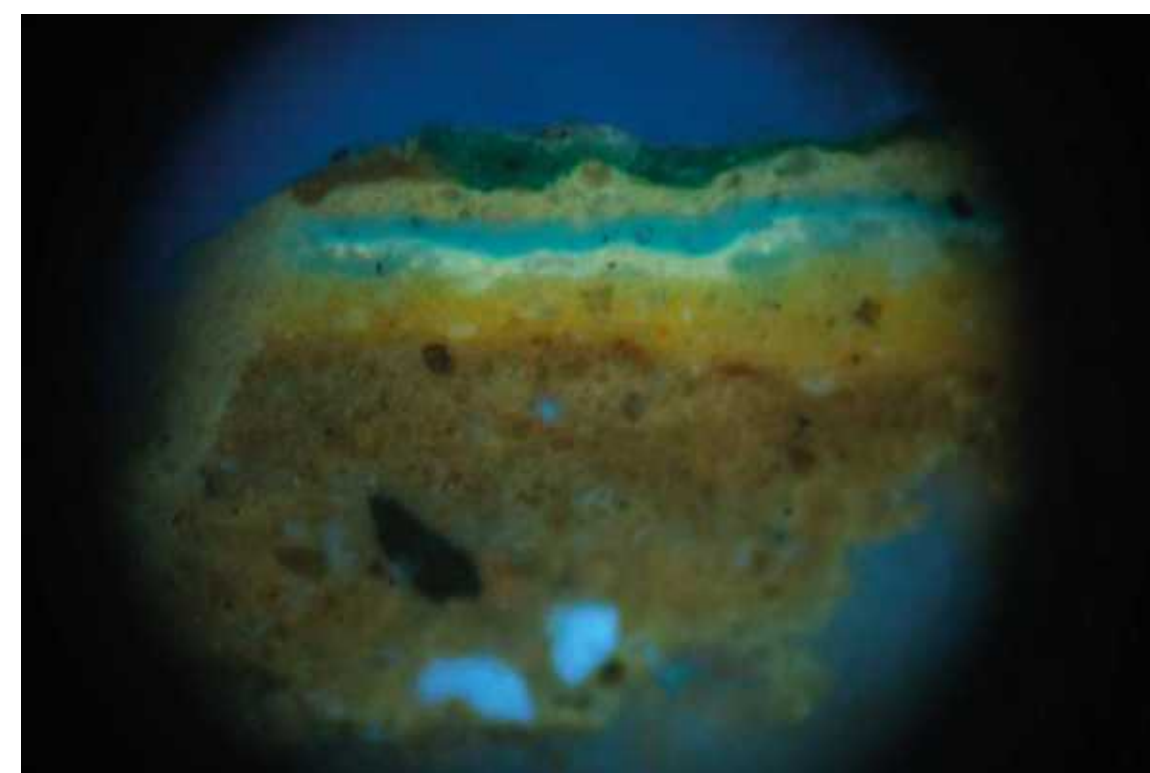
Prečo premaľby vznikali a čo znamenajú

Premaľby barokových obrazov boli bežné najmä v 18. a 19. storočí, keď mnohé staršie diela stratili svoju farebnú žiarivosť dôsledkom stmavnutia lakovej vrstvy a diskolorácie lakovej vrstvy. Niekedy sa celé časti obrazov premaľovali nanovo – napríklad postavy dostali iné oblečenie, iné tváre alebo sa úplne zmenil charakter scény. Pre laika mohla premaľba pôsobiť ako záchrana diela, no v skutočnosti často zmenila originál na nepoznanie.

Pre reštaurátora je preto veľmi dôležité odhaliť, kde sa končí pôvodná vrstva barokového majstra a kde začína neskorší zásah.

Popis:

Č.	Charakteristika	Hrúbka [mm]	Poznámka
1	Vrstva organického charakteru	0,008 – 0,012	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v zelenej oblasti spektra
2	Vrstvený podklad svetlo okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej (svetlo okrovej a tmavej okrovej) farby a nepočítanými zrnami agregátov uhľovej čierne, zrnami červenej farby a plnivom transparentného charakteru, približne anhedrálneho až subhedrálneho tvaru a nepočítanými časticami laminárneho tvaru (dlhšia os, 0,064, kratšia 0,012 mm) a nepočítanými zrnami zeleného kolorantu	0,16 – 0,24	
3	Vrstva okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej, červenej farby, nepočítanými zrnami hnedej farby a plnivom transparentného charakteru	0,06 – 0,02	
4	Vrstva organického charakteru	0,008	
5	Vrstva červenej farby so zrnami okrovej a červenej farby ($d_{max} < 2 \mu m$), čiernej farby ($d_{max} < 2 \mu m$) a plnivom transparentného charakteru. Obsahuje tiež agregáty zrn okrovej farby s $d_{max} = 0,02 – 0,024 \mu m$)	0,02 – 0,04	
6	Vrstva okrovej farby s pigmentovými zrnami okrovej, červenej farby, nepočítanými zrnami agregátov bielej farby/ jadier metalických karboxylátov (široká distribúcia veľkostí častíc s $d_{max} = 32 \mu m$) a plnivom transparentného charakteru	0,02 – 0,048	
7	Vrstva fialovej farby so zrnami fialovej, červenej a okrovej farby a nepočítanými zrnami plniva transparentného charakteru	0,04	Povrchová časť vrstvy je dekolovaná (ca. 0,012 mm) Vrstvy 5,6,7 predstavujú pravdepodobne jednu ä-úpravu
7	Vrstva organického charakteru		UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v svetlo zelenej oblasti spektra
8	Vrstva svetlo modrej farby so zrnami modrej a bielej farby a nepočítanými zrnami okrovej farby ($d_{max} < 2 \mu m$)	0,06 – 0,08	
9	Vrstva organického charakteru	0,004 – 0,008	UV-indukovaná fluorescencia s emisiou v svetlo zelenej oblasti spektra

5. Celokový záber na prednú stranu diela po prelepení papierom

7. Celok, odstraňovanie starej dubláže zo zadnej strany originálneho plátna

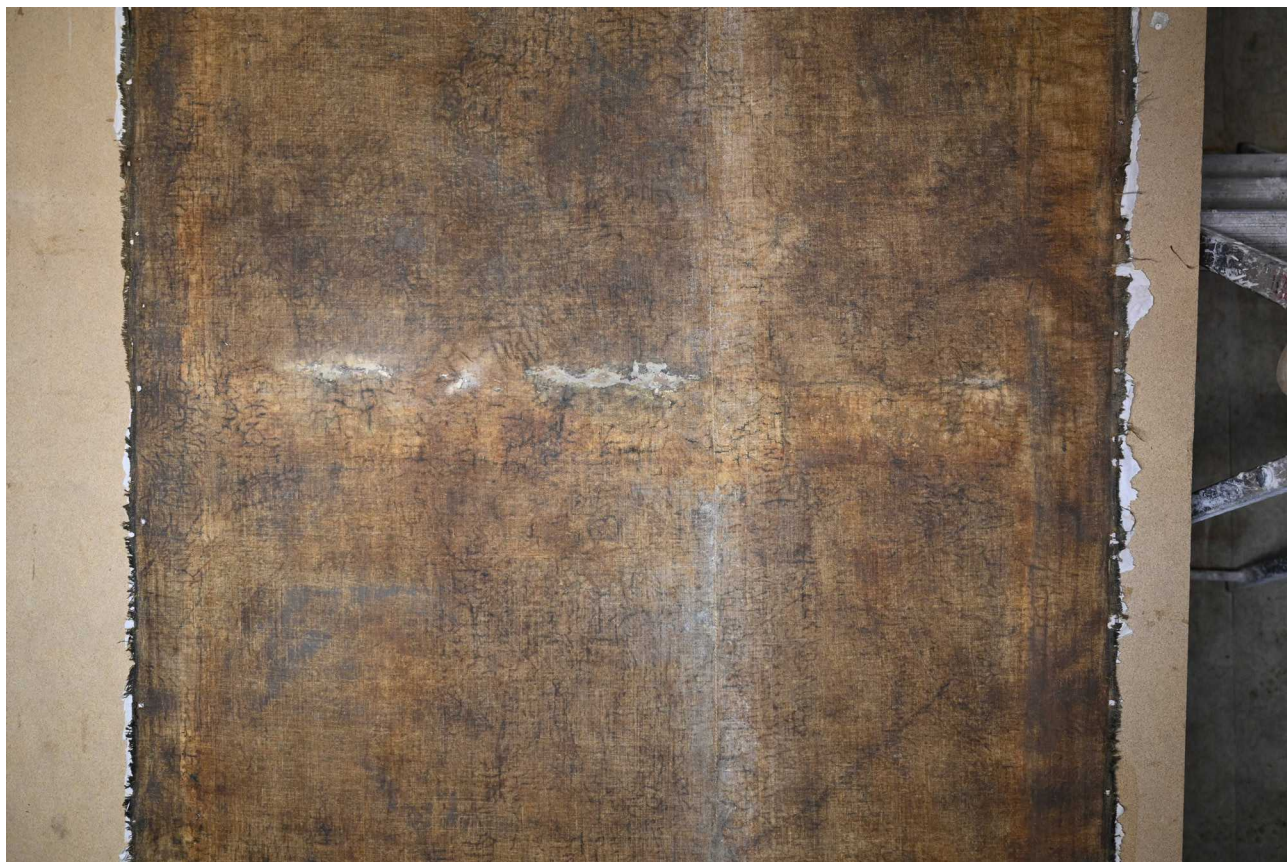
6. Celok, odstraňovanie starej dubláže zo zadnej strany originálneho plátna

8. Celok, stav po odstránení dublážneho plátna a klajstrového lepidla

9. Detail zadnej strany očisteného plátna

10. Detail zadnej strany očisteného plátna

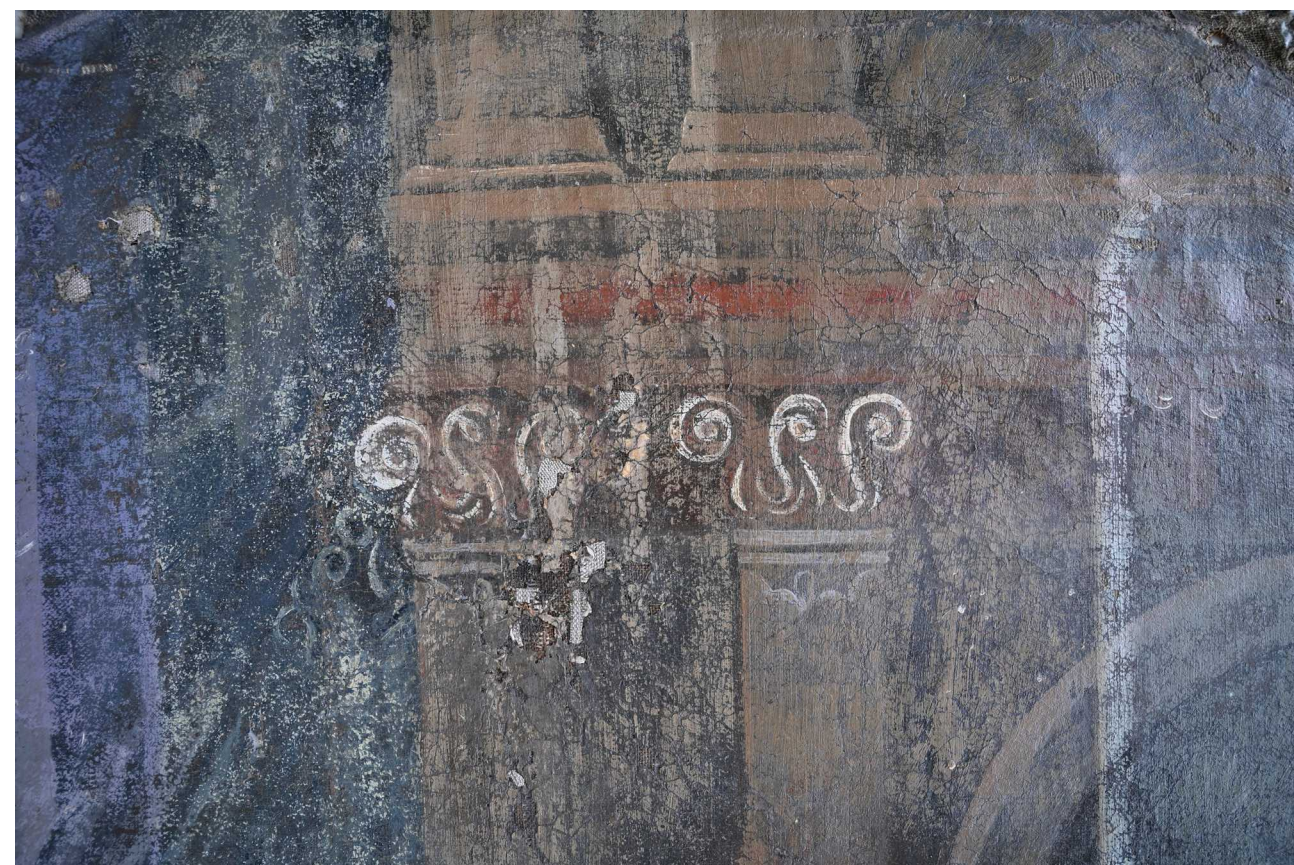
11. Celok, zadná strana plátna po očistení

12. Detail malby, stav počas snímania premalieb

13. Detail malby, stav počas snímania premalieb

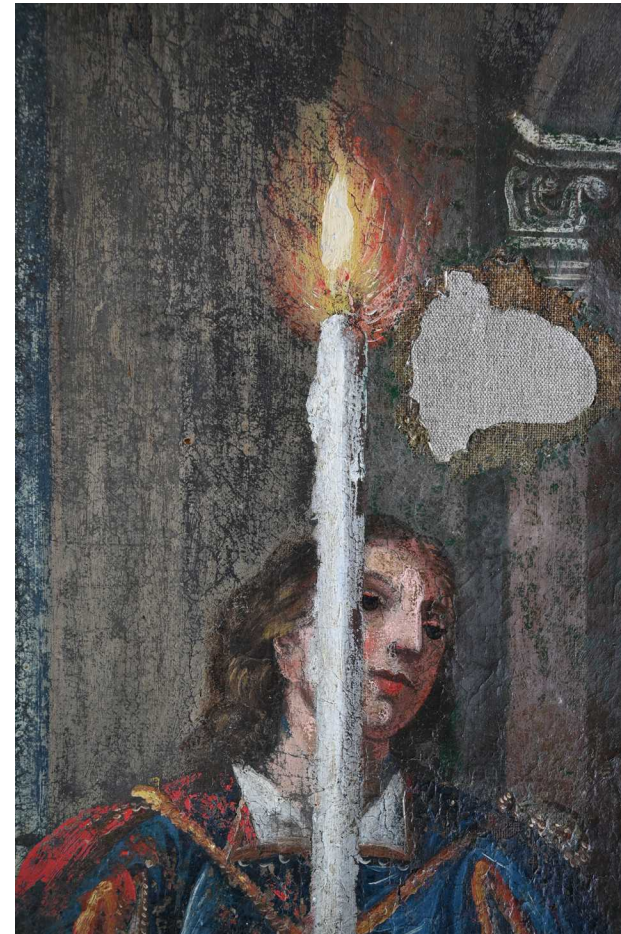
14. Detail malby, stav počas snímania premalieb

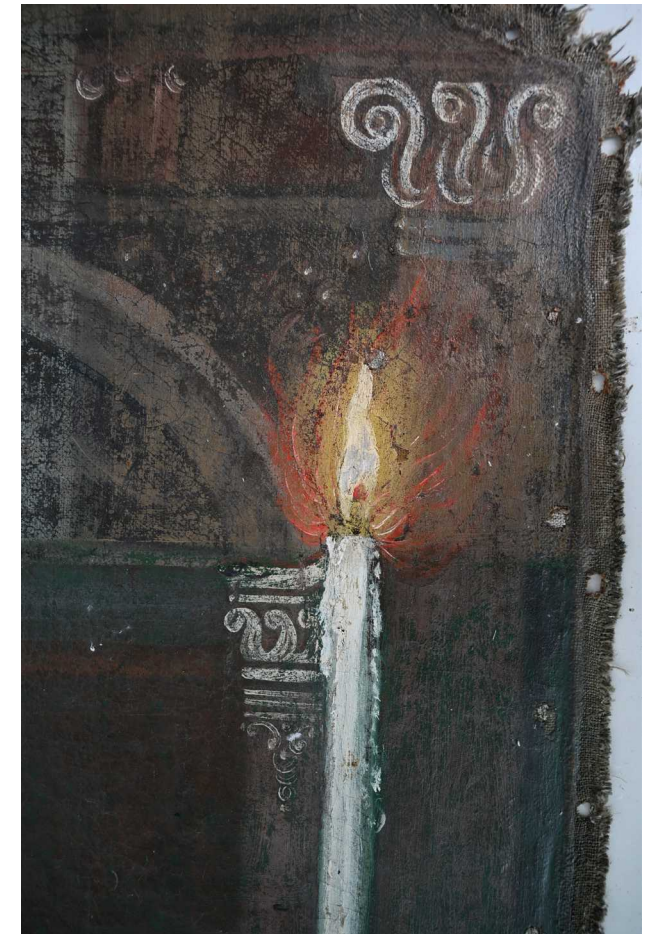
15. Detail malby, stav počas snímania premaľieb

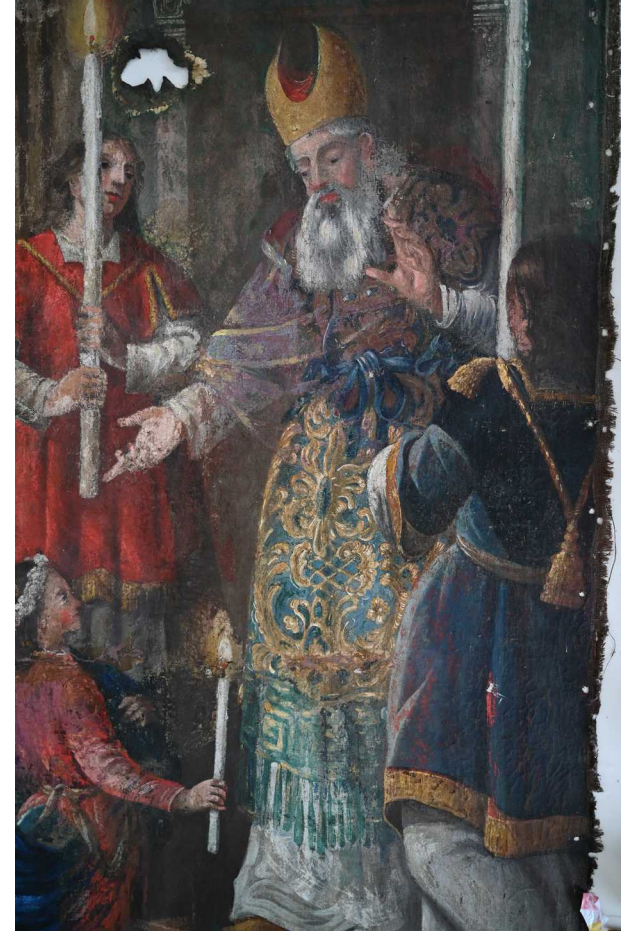
16. Detail malby, stav počas snímania premaľieb

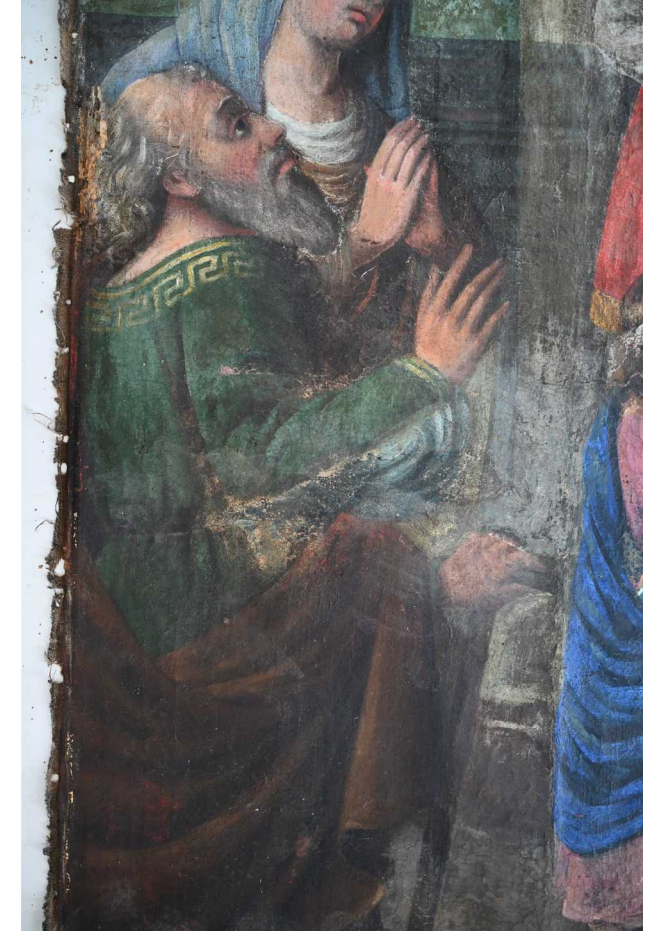
17. Detail malby, stav počas snímania premaľieb

18. Detail malby, stav počas snímania premaľieb

19. Detail malby, stav počas snímania premaľieb

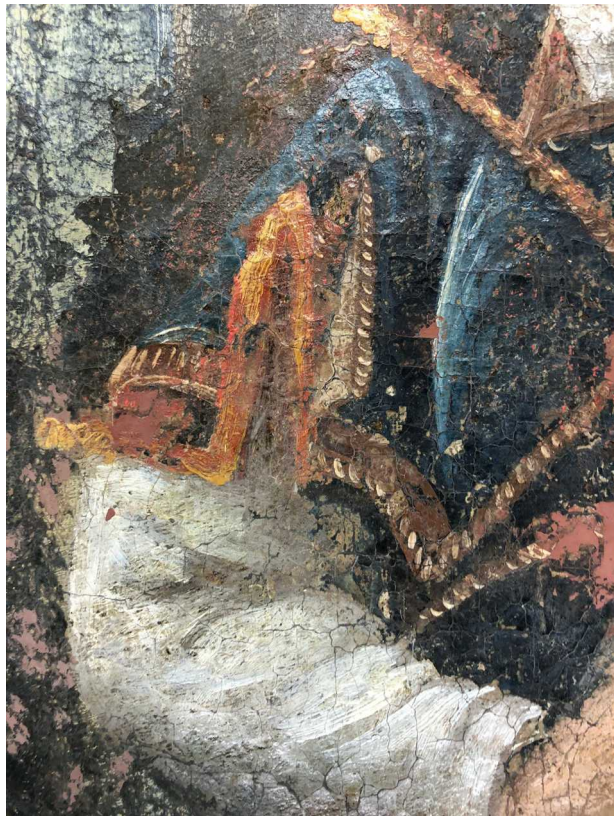
20. Detail malby, stav počas snímania premaľieb

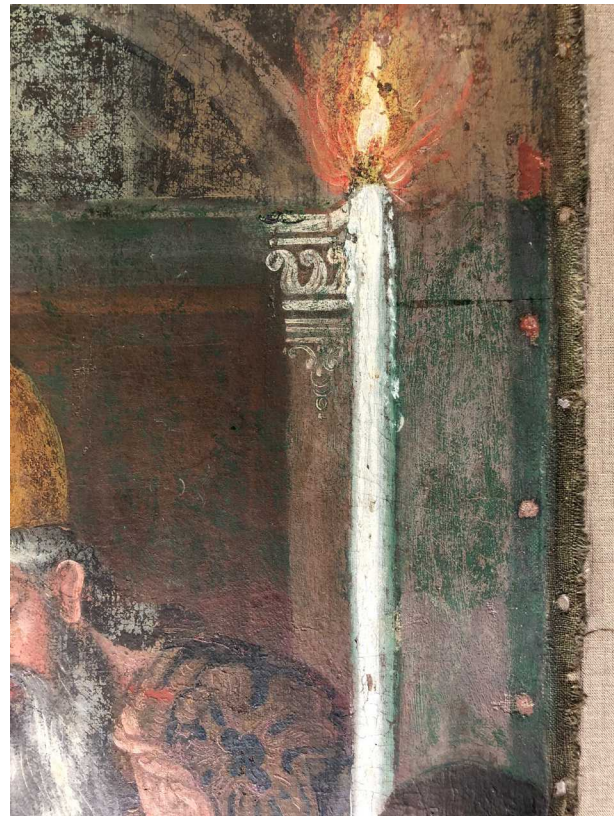
21. Detail malby, stav pred reštaurovaním

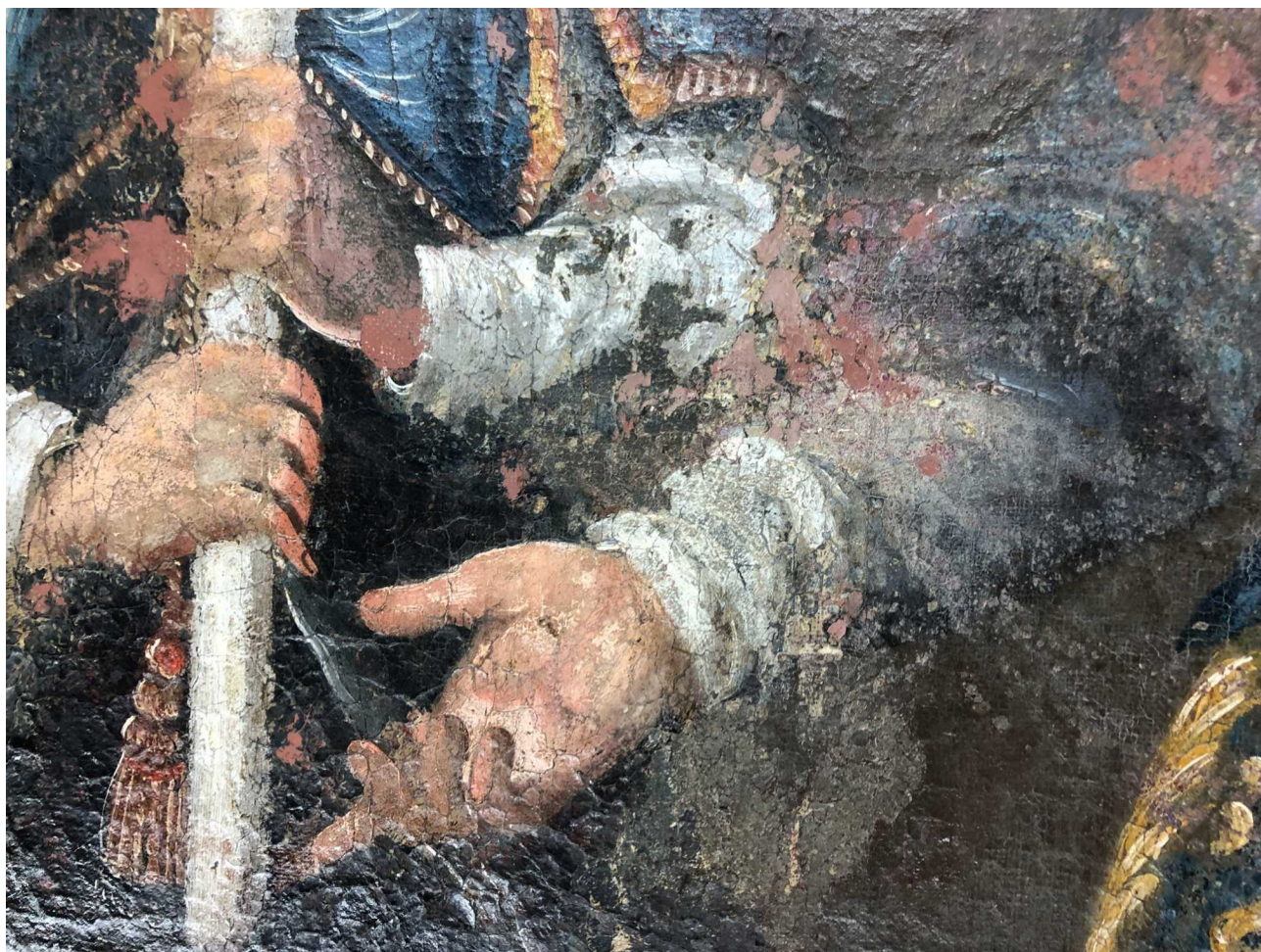
22. Detail malby, stav počas snímania
premalieb

23. Detail maľby, snímanie premalieb

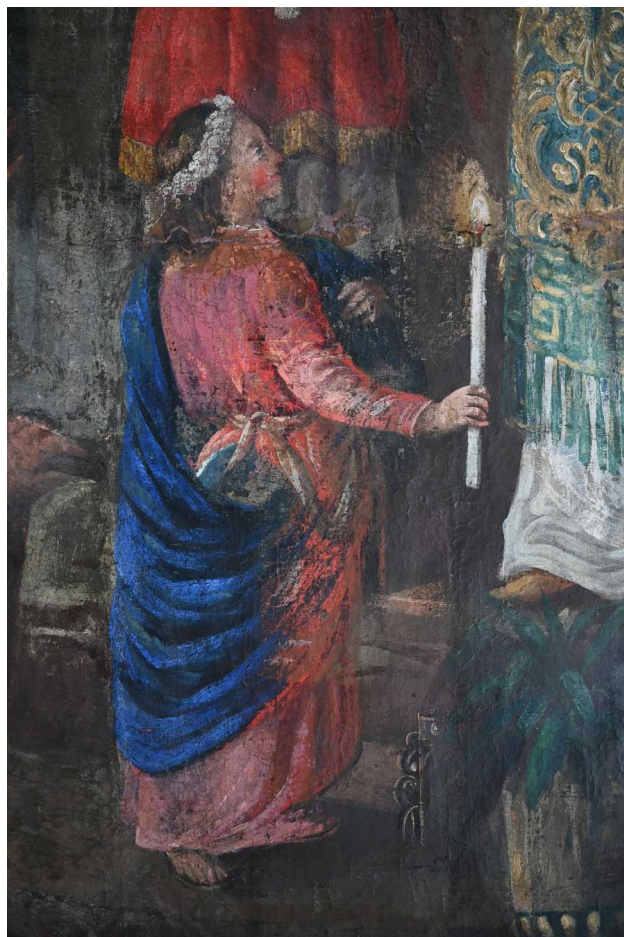
24. Detail maľby, snímanie premalieb

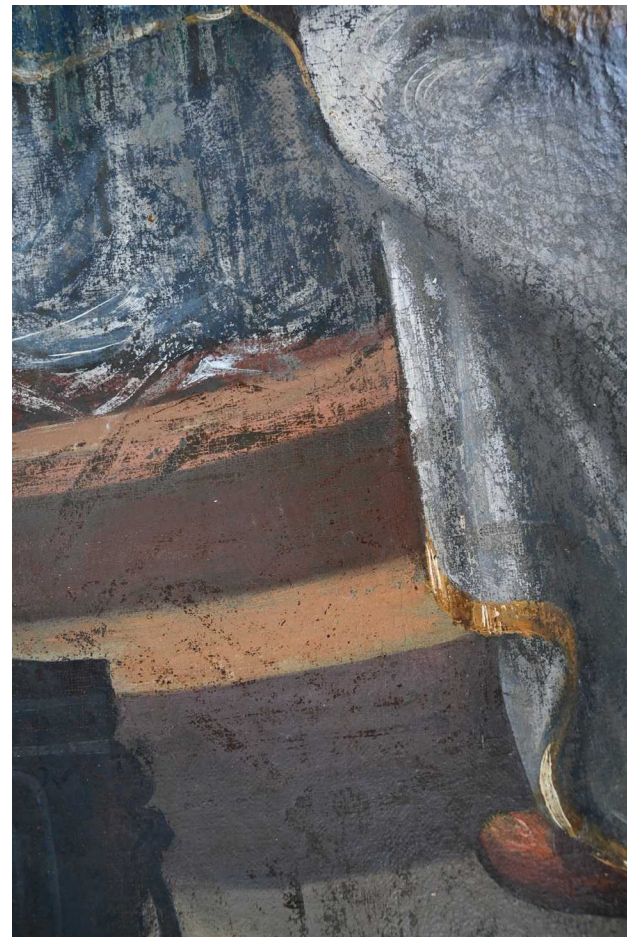
25. Detail maľby, snímanie premalieb

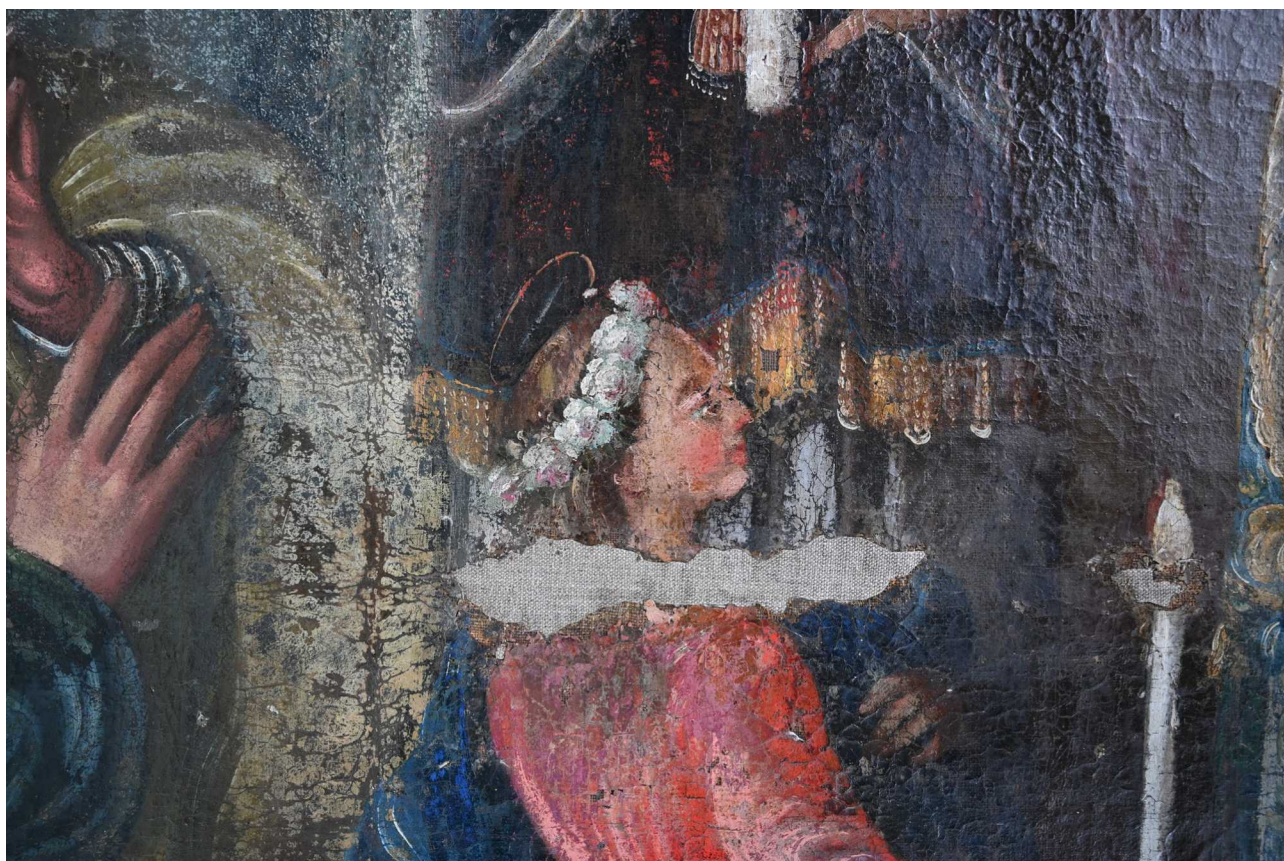
26. Detail maľby, stav počas snímania premalieb

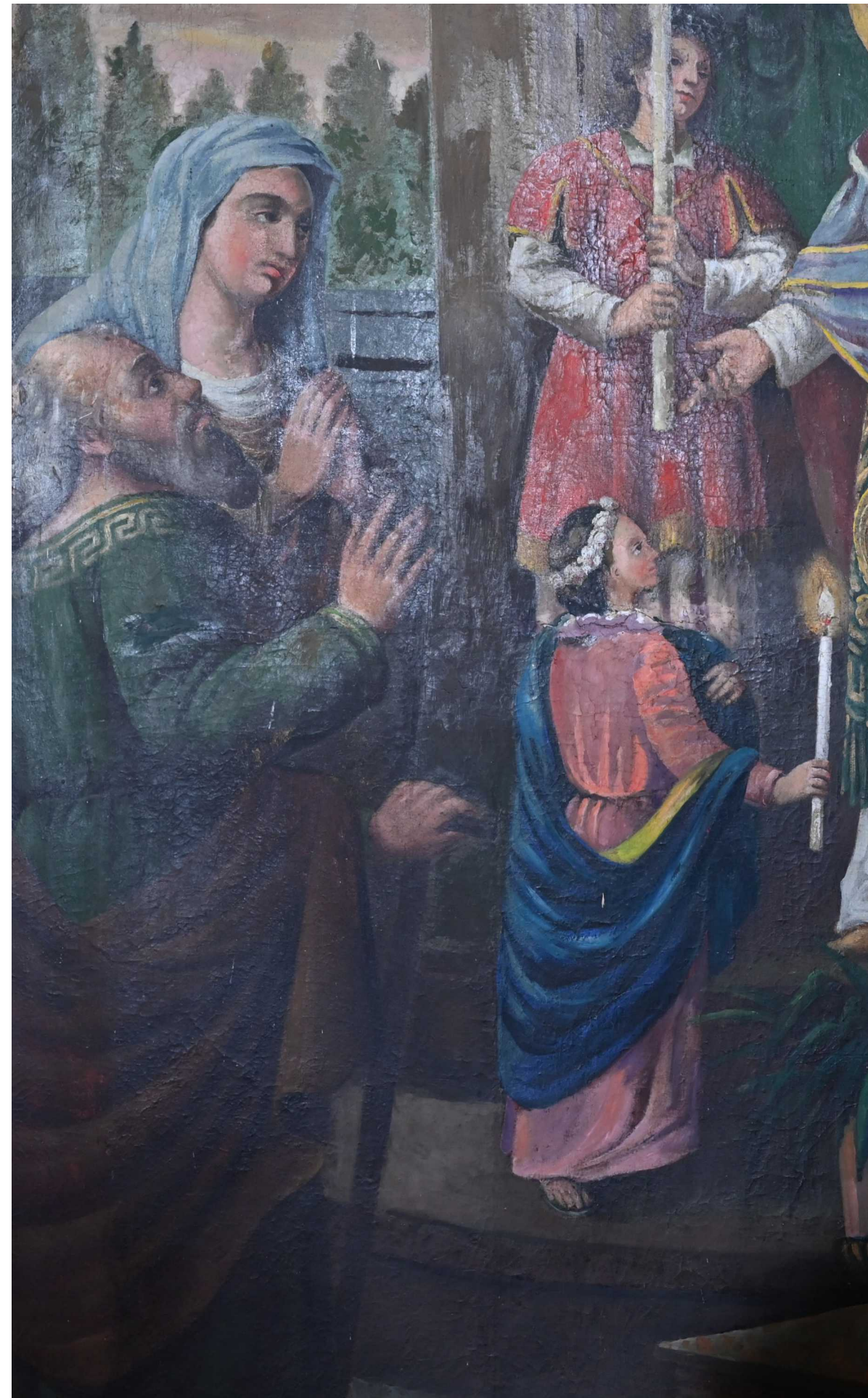
27. Detail malby, stav počas snímania premalieb

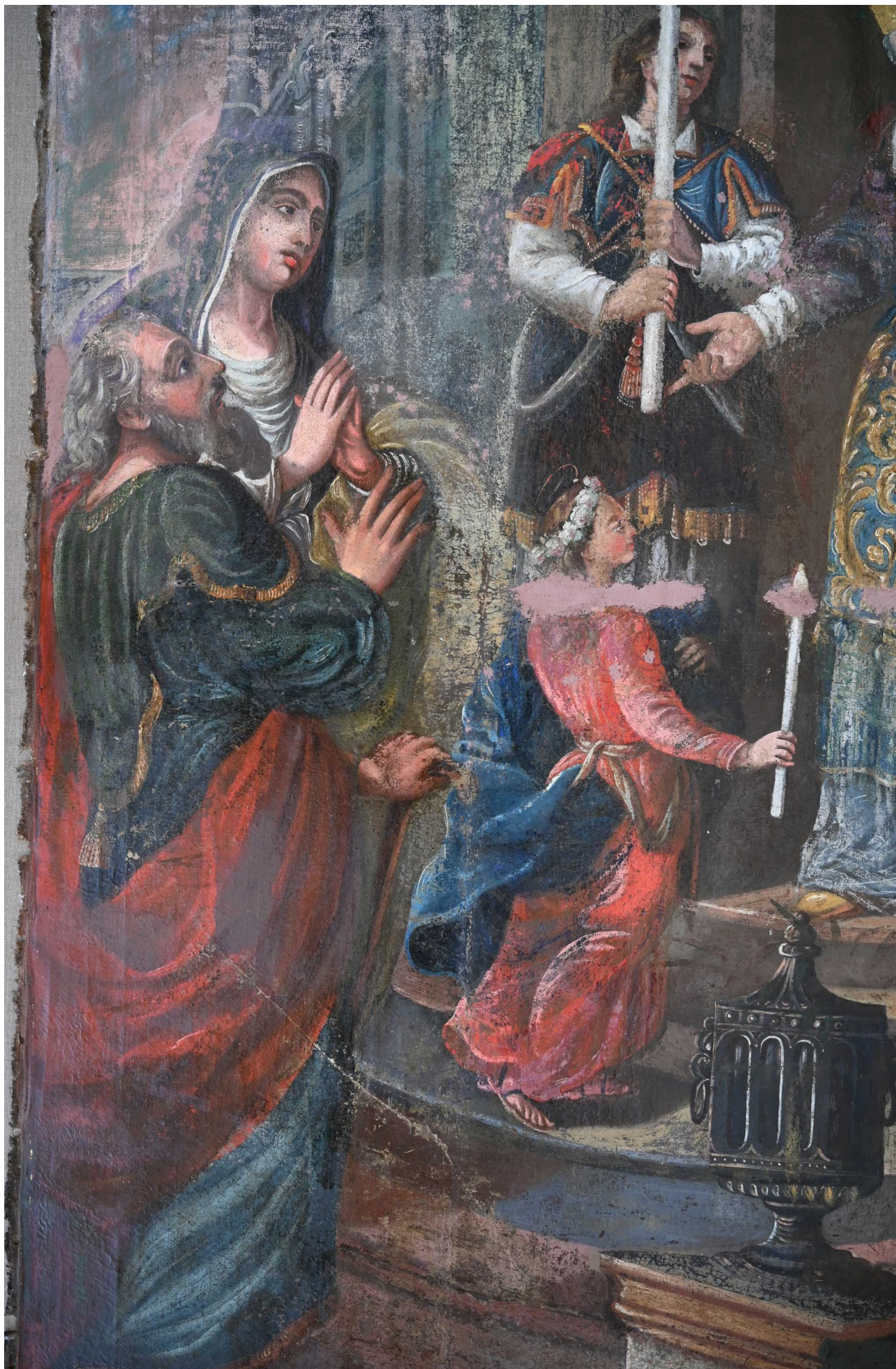
28. Detail malby, stav počas snímania premalieb

29. Detail malby, stav počas snímania premalieb

30. Detail malby stav pred odstránením premalieb

31. Detail malby, stav počas snímania premalieb

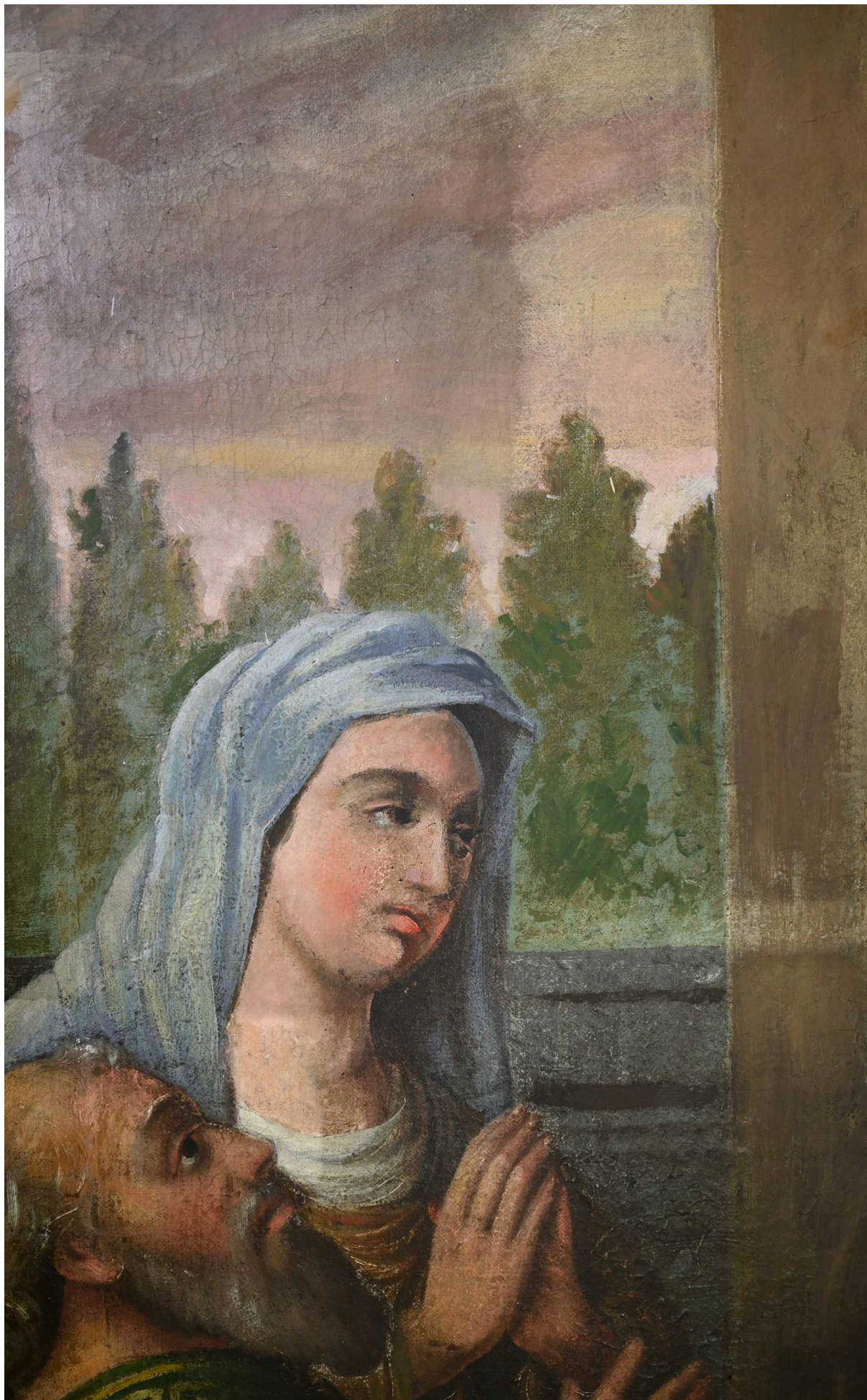

32. Detail malby, stav po odstránení hrubej vrstvy premalby

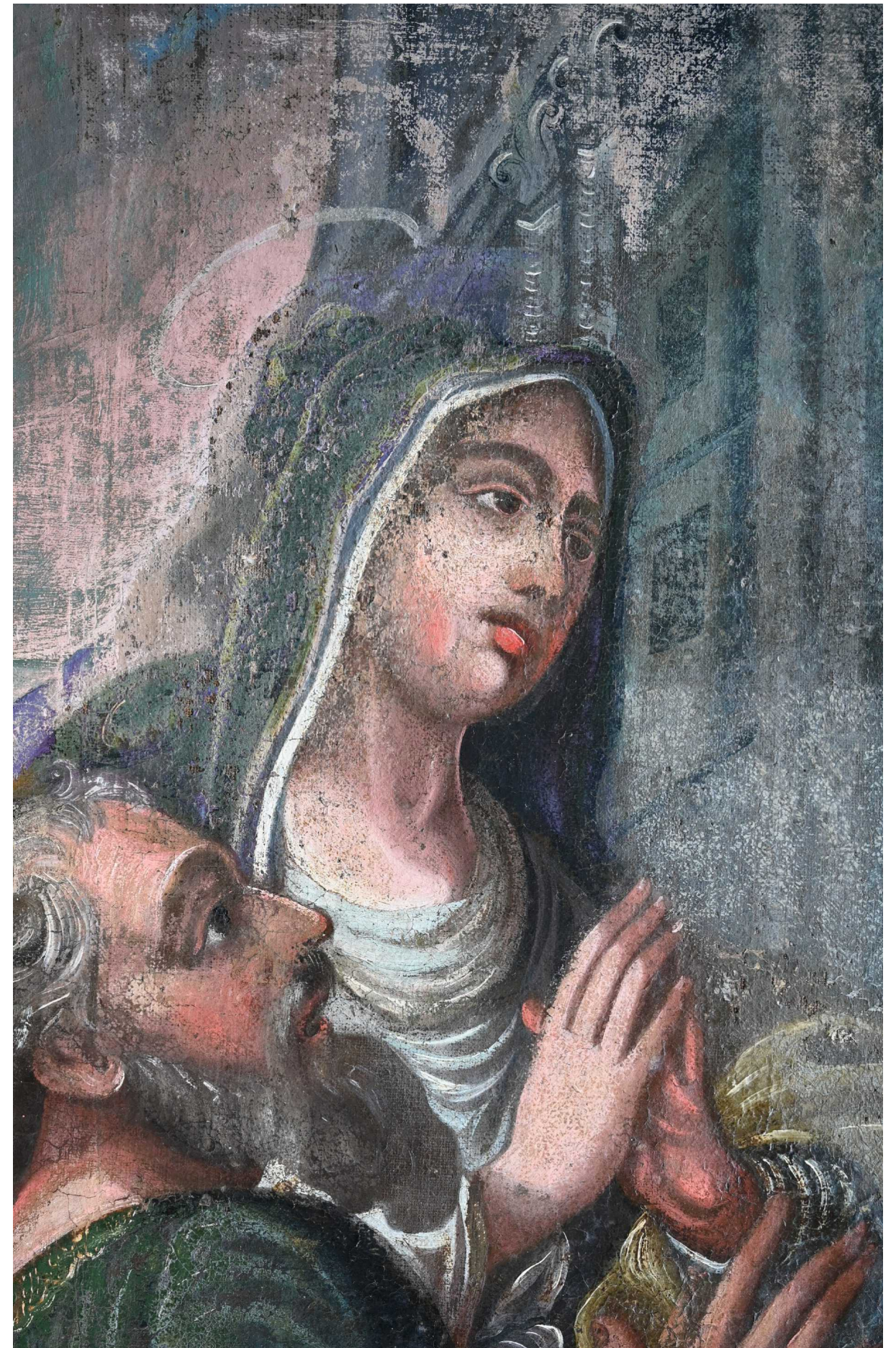
Konzervácia obrazu po odstránení premaľby

Keď je premaľba odstránená, pôvodná vrstva sa musí ochrániť a spevniť. Barokové obrazy často trpia prasklinami, odlupovaním farby alebo stratou pigmentu. Reštaurátor použije fixačné roztoky, ktoré spevnia farbu, aby sa ďalej nelúpala.

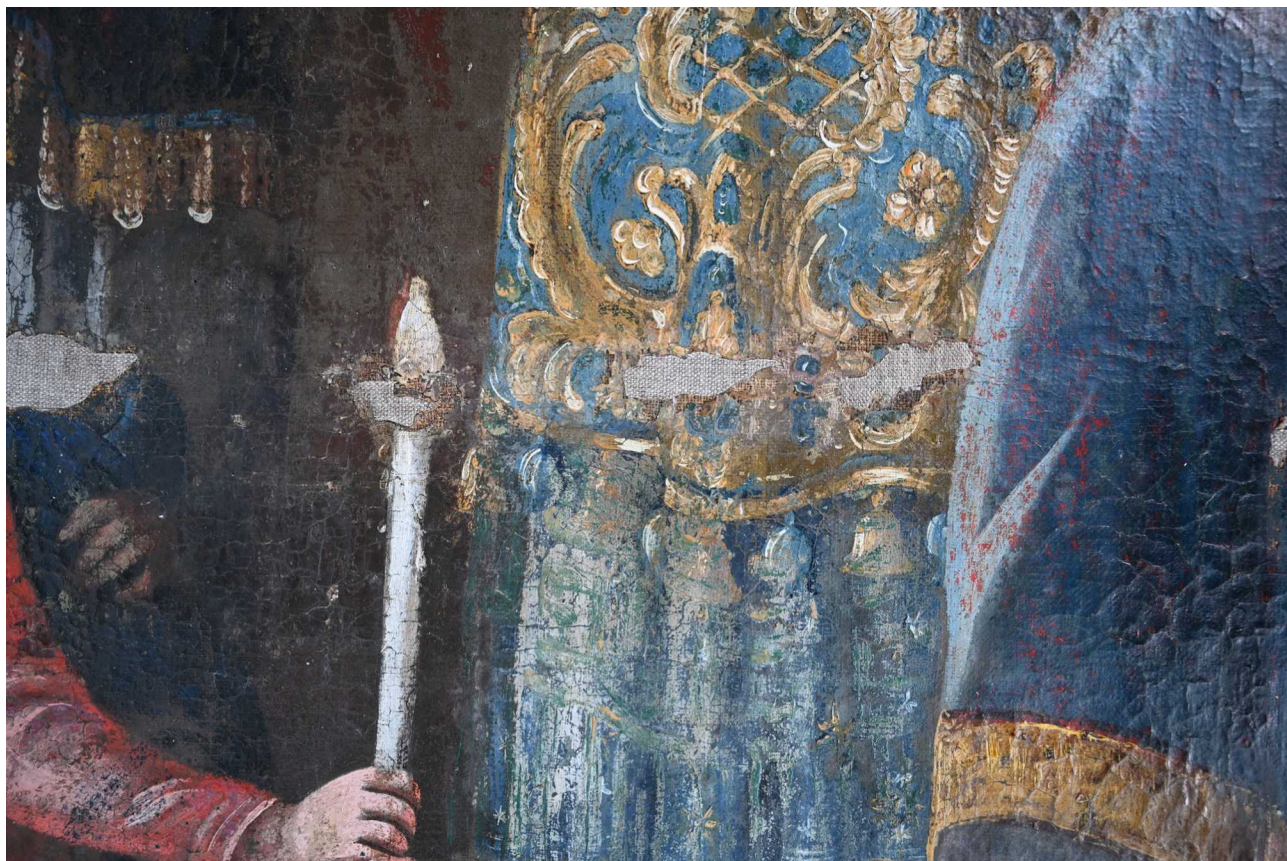
Ak na obraze chýbajú časti farby, reštaurátor môže vykonať retuš. Retušovanie sa robí bodovo – reštaurátor doplní chýbajúce miesta jemnými farebnými tónmi, aby nerušili celkový dojem obrazu. Dôležité však je, aby tieto retuše boli rozpoznateľné pri detailnom pohľade. Cieľom je dosiahnuť jednotný vzhľad obrazu bez toho, aby sa niečo maskovalo či falšovalo.

33. Detail malby stav pred odstránením premalieb.

34. Detail malby, stav počas snímania premalieb

35. Detail malby, stav počas snímania premaľieb

36. Detail malby, stav počas snímania premaľieb

37. Celok, stav diela po nadublovaní na nové podporné plátno

38. Detail malby po zreštaurovaní

39. Detail malby po zreštaurovaní

40. Detail, stav po zreštaurovaní

41. Celok po zreštaurovaní, obraz v ráme

Etické zásady pri reštaurovaní barokových obrazov

Pri reštaurovaní obrazu platí niekoľko zásad. Prvou je zachovanie autenticity – obraz musí aj po reštaurovaní zostať pravdivý voči svojmu pôvodu. To znamená, že na ňom musia zostať aj prirodzené stopy času, ako je jemná patina alebo malé nedokonalosti, ktoré k jeho histórii patria.

Ďalšou zásadou je minimálny zásah. Reštaurátor opravuje len to, čo je nevyhnutné, a snaží sa zanechať pôvodné časti diela čo najviac nedotknuté. Každý zásah musí byť navyše reverzibilný – to znamená, že ak sa v budúcnosti objaví lepšia metóda, reštaurátorský zásah sa dá odstrániť bez poškodenia obrazu.

42. Pohľad na oltár po inštalovaní obrazu do oltárnej architektúry

43. Osvedčenie na špecializáciu reštaurovania závesných obrazov

Záver

Reštaurovanie barokových obrazov je fascinujúca práca, ktorá spája umenie, históriu a vedu.

Každý obraz je jedinečný príbeh plný tajomstiev, ktoré čakajú na svoje odhalenie.

Reštaurátor má dôležitú úlohu – citlivo odstrániť to, čo na obraz nepatrí, a zachovať to, čo vytvoril umelec pred stovkami rokov.

Verím, že som vám dnes aspoň trochu priblížila, čo všetko obnáša reštaurovanie obrazov z obdobia baroka, a ak máte nejaké otázky, rada vám na ne odpoviem.

Ďakujem za pozornosť